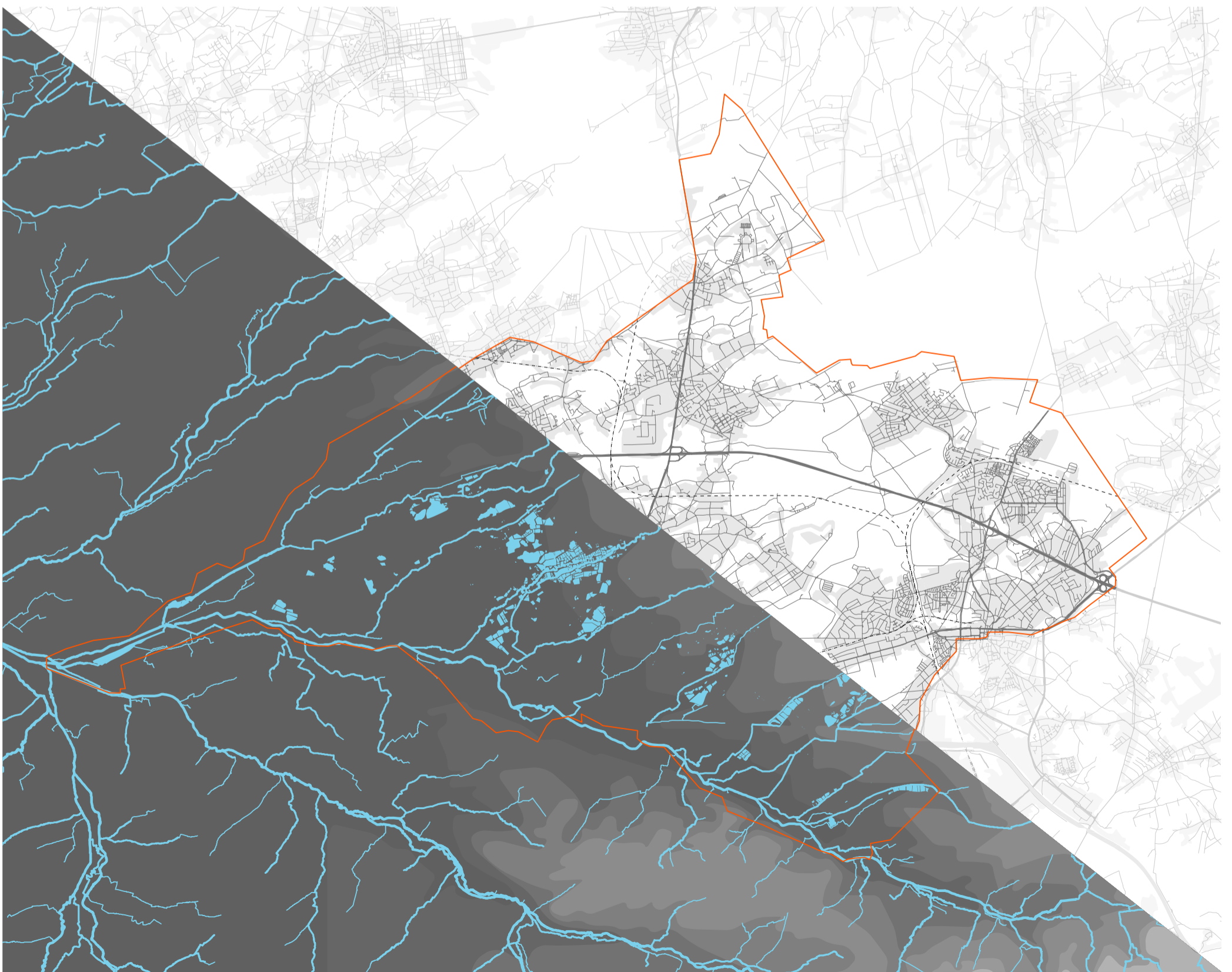

Ontsluitingsstrategieën voor De Wijers

provincie Limburg | mei 2015

ruimte_voor landschap

Provincie Limburg |
mei 2015

Een uitgave van

de deputatie van de provincieraad van Limburg, Herman Reynders, gouverneur-voorzitter; Ludwig Vandenhove, Inge Moors, Frank Smeets, Marc Vandeput, Igor Philtjens, Jean-Paul Peuskens gedeputeerden

Ontwerpers

© Universiteit Hasselt & OSA
KULeuven

Grafisch ontwerp

Christian Nolf

Grafische producties, Informatie en Communicatie

Provincie Limburg

Fotografie & beeldbewerking

Grafische producties, Informatie en Communicatie, provincie Limburg

Tekst

Oswald Devisch, Christian Nolf en Huig Deneef

Onderzoek en ontwerp

Christian Nolf en Urban Design Workshop Stiemerbeek (2012): Bram Bijnens (B), Bruno De Meulder (B), Huig Deneef (B), Oswald Devisch (B), Phebe Dudek (B), Cecilia Furlan (It), Joep Goshen (NL), Stijn Hermans (B, VLM), Haodong Hu (Cn), Jeanne Mosseray (B), Christian Nolf (B), Conor O'Brien (Irl), Valerie Raets (B) Brian Steegmans (B), Liesbet Thewissen (B), Philip Thoelen (B), Yen van der Voort (B), Chris van der Zwet (NL), Daniel Veestraeten (B).

Tekenset

Christian Nolf, Marjolein Lyssens, Lotte De Bruyn, Cati Vilquin

Voorwoord	3
De Wijers: een verborgen schat in Vlaanderen	4
Een masterplan met vier uitdagingen	4
Op zoek naar strategieën voor een duurzame ontsluiting	4
Inzetten op ontwerpend onderzoek	5
DEEL 1 – REGIONALE ANALYSE	6
Situering van De Wijers	
Een uniek natuurlandschap	6
... gestructureerd door een reeks valleien	7
... doorsneden door weginfrastructuur	8
... en versnipperd door verstedelijking	9
Ontstaan en evolutie van het gefragmenteerd landschap	10
Reconstructie van het versnipperingsproces	10
De Wijers als productielandschap	10
De Wijers als mijnmachine	11
De Wijers als infrastructuurlandschap	12
Ruimte voor bijsturing	14
Grote domeinen	14
Verlaten en onderbenutte infrastructuur	14
Naar een nieuw evenwicht tussen verstedelijking en natuur	14
Landschapsfragmenten verbinden door nieuwe vormen van verstedelijking	14
Ruimte laten voor het water	15
Werken op schaal van een vallei	15
DEEL 2 – DE STIEMERBEEKVALLEI ALS CASE	16
Situering van de vallei van de Stiemerbeek	16
Knelpunten en kansen voor een duurzame ontsluiting	16
... vanuit het natuurlandschap	17
... vanuit het infrastructuurlandschap	18
... vanuit het bebouwde landschap	19
Naar een geïntegreerde aanpak op schaal van een vallei	20
Denken vanuit patronen, domeinen en infrastructuren	20
Inzetten op lopende projecten en processen	21
Een integrale gebiedsgerichte aanpak	21
Ontwerpend onderzoek	22
Een matrix van ontsluitingsstrategieën	22
Scenario's voor domeinen, patronen en infrastructuren	24
1. Wadi-terrassen	24
2. Waterstraat	26
3. De herwonnen vallei	28
4. Wegen als dammen	30
5. Collectieve watertuinen	32
6. Een Demer Campus	34
DEEL 3 – NAAR EEN REGIONALE AANPAK	36
Van de vallei van de Stiemerbeek ...	36
Een ruimtelijke visie voor de Wijers	36
Een reeks duurzame ontsluitingsstrategieën	36
Ontwerpend onderzoek op schaal van een regio	36
... naar de andere valleien	37
Vallei van de Mangelbeek	38
Vallei van de Roosterbeek & Slangenbeek	39

Voorwoord

Inge Moors
Gedeputeerde Ruimtelijke ordening

De Wijers is een uniek cultuurlandschap van beekvalleien, vijvercomplexen, landbouw en grote natuurgebieden. In het noorden grenst dit aan de relictten van de ontginning van steenkool. Samen vormt dit een erfgoed van wereldklasse. Toch is deze regio minder goed gekend bij het grote publiek. Ook de lokale inwoner is vaak niet bewust van het uitzonderlijke aanbod in zijn achtertuin.

De Vlaamse Landmaatschappij heeft in samenwerking met de provincie Limburg en 15 andere partners een masterplan uitgewerkt om de omgevingskwaliteit van dit unieke gebied op te waarderen. Door de snelle bevolkingsgroei die deze regio in de tweede helft van de vorige eeuw doorgemaakt heeft, raakte het open landschap van De Wijers langzaam versnipperd en weggedrukt achter bebouwingslinten, residentiële verkavelingen en wegeninfrastructuur. Vandaag leest deze regio voor de inwoner en de voorbijganger dan ook eerder als één groot verstedelijkt gebied.

Via het nieuwe masterplan kan het gebied De Wijers opnieuw beleefbaar worden voor haar inwoners en bezoekers. Het voorliggende rapport

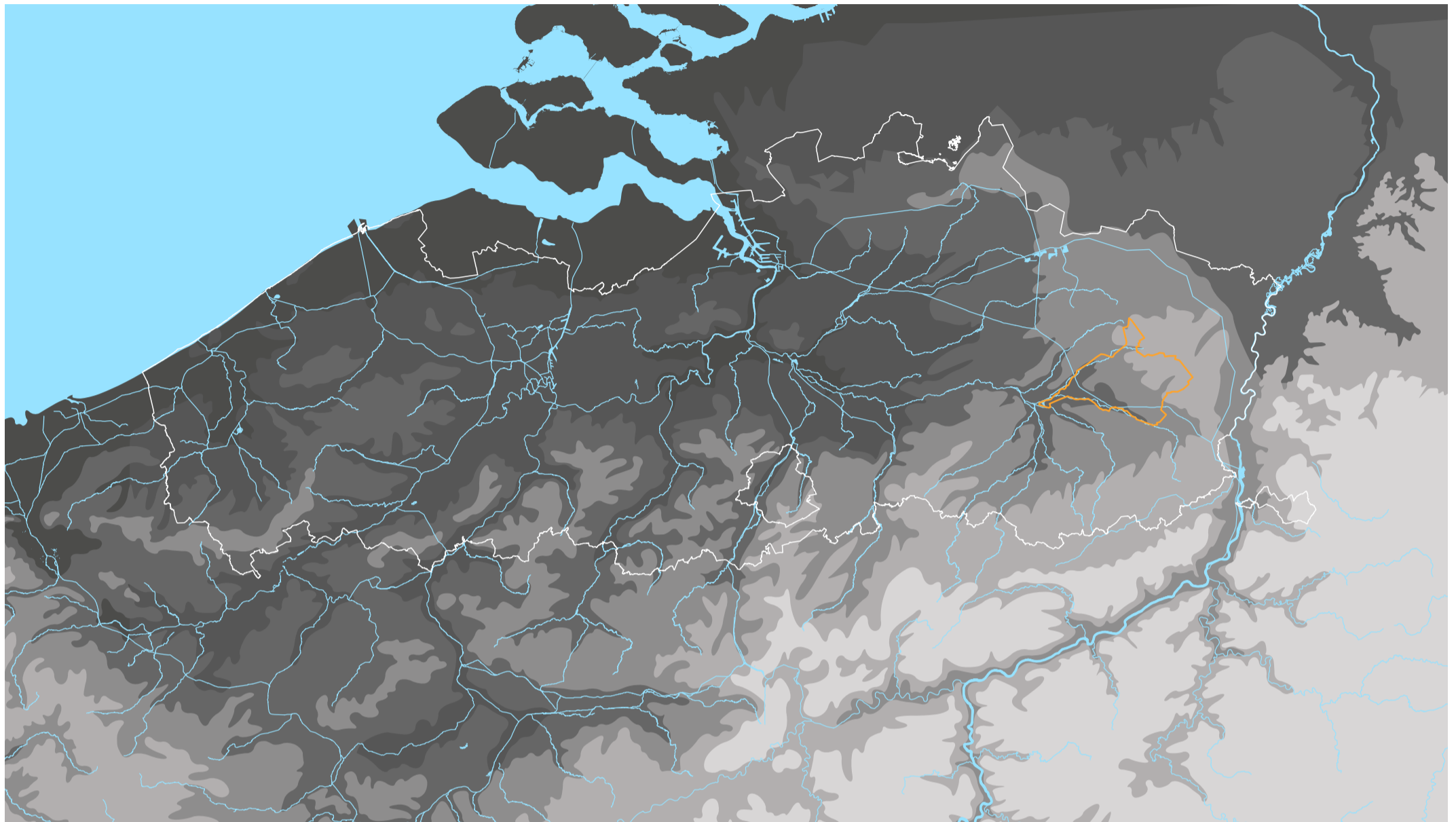
verkent de ruimtelijke implicaties van dit masterplan. Concreet stelt het een aantal ruimtelijke strategieën voor om het netwerk van beken, vijvers, landbouw en natuurgebieden terug een prominente rol te laten spelen in het verstedelijkt landschap. De studie is uitgevoerd door de Faculteit Architectuur en Kunst van de Universiteit Hasselt in samenwerking met het Departement Architectuur van de Katholieke Universiteit Leuven.

Deel 1 van het rapport gaat op zoek naar de landschappelijke kwaliteiten van het gebied De Wijers en vat de uitdagingen samen die het gevolg zijn van het versnipperingsproces. Het deel eindigt met de stelling dat deze uitdagingen om een integrale gebiedsgerichte aanpak vragen die inzet op het versterken van het watersysteem. Deel 2 past deze aanpak toe op de vallei van de Stiemerbeek. In 2012 en 2013 organiseerde de provincie Limburg samen met de VLM en de gemeenten Genk en Diepenbeek een reeks workshops om te onderzoeken hoe deze vallei een meer centrale rol zou kunnen opnemen in de verdere stedelijke ontwikkeling van de regio. Deel 2 vat de conclusies van deze workshops

samen als een reeks ontsluitingsstrategieën die vertrekken vanuit de dynamiek van het watersysteem. Deel 3 vertaalt deze strategieën naar de andere valleigebieden van De Wijers.

Het voorliggende rapport maakt duidelijk dat het beschermen en versterken van De Wijers om een integrale benadering en aanpak vraagt, waarbij gebiedsgericht samenwerken tussen de verschillende beleidsniveaus (Vlaanderen – provincies – gemeenten), maar ook tussen verschillende sectoren centraal staat. Zonder een dergelijke aanpak zal dit stuk uniek cultuurlandschap onbekend –en onbemind – blijven. En dat zou bijzonder jammer zijn.

De Wijers?

0 5 20 50 100 +200 m hoogte

0 20 40 100 km

De Wijers: een verborgen schat in Vlaanderen

De Wijers is de verzamelnaam voor een reeks beekvalleien in het centrum van de Provincie Limburg. De drie grootste valleien zijn deze van de Mangelbeek, de Roosterbeek en de Stiemerbeek. Het gebied van de Wijers telt ongeveer 265 km², en strekt zich uit over het grondgebied van de gemeenten Lummen, Heusden-Zolder, Houthalen-Helchteren, Zonhoven, Genk, Diepenbeek en Hasselt.

De Wijers is een gebied met meer dan 1000 vijvers, prachtige natuurgebieden zoals de Maten, de Teut/Hagedoornheide, en het Vijverkerngebied, een uitzonderlijke erfgoedlandschap met het mijnpatrimonium, en druk bezochte recreatieve domeinen zoals Bokrijk en Hengelhoef. En toch is deze regio amper gekend. Niet alleen het grote publiek, maar ook de lokale inwoner is zich vaak niet bewust van het unieke landschap in zijn achtertuin.

Onbekend maakt onbemind. Door het suburbanisatieproces van de tweede helft van de twintigste eeuw is het unieke landschap van De Wijers versnipperd en weggedrukt achter bebouwingslinten, residentiële verkavelingen en wegeninfrastructuur. Vandaag leest het gebied dan

ook als één grote verstedelijkte regio. Wat in het begin van de twintigste eeuw nog een wijds en open landschap was, is vandaag een verzameling van geïsoleerde, maar prachtige stukjes natuur. Een verborgen schat in Vlaanderen.

Een masterplan met vier uitdagingen

Ondanks het unieke karakter is het overgebleven natuur- en cultuurlandschap erg kwetsbaar. De versnippering blijft immers doorgaan. Enerzijds omdat de Vlaming zijn woonwens van een vrijstaande woning in het groen niet wil opgeven en anderzijds omdat de geschetste problemen zo complex zijn dat gemeenten niet weten waar te beginnen. Er is daarom ook nood aan een regionaal project, een project waarbij alle sleutelfactoren in het gebied samenwerken om het uitzonderlijke landschap te beschermen en zelfs te versterken.

Vanuit dit opzet werkt de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) sinds 2010 aan een integraal masterplan voor de Wijers. Met 17 partners is in 2012 een samenwerkingsakkoord ondertekend met daarin de volgende vier ambitieuze uitdagingen:

Uitdaging I. Het verleden begrijpen als basis voor toekomstige ontwikkelingen. Om een duurzaam toekomstbeeld te ontwikkelen moeten we beter inspelen op de basiskwaliteiten van De Wijers, die eeuwenlang zo kenmerkend geweest zijn voor dit gebied.

Uitdaging II. Het blauwgroene netwerk versterken. Deze uitdaging wil uitvoering geven aan de doelstellingen uit het Europese kaderrichtlijn water. Leidraad hierbij is uitvoering geven aan de principes van integraal waterbeleid waarbij gestreefd wordt naar het optimaliseren van de verschillende functies van een beek: het verhogen van waterkwaliteit, het verbeteren van de waterkwantiteit, natuurlijke meanderen, waterafvoer en natuurlijke overstromingen, verhogen van de biodiversiteit en recreatieve beleving van de beekvallei.

Uitdaging III. Schaarse ruimte slim benutten. Door een visie op verschillende schaalniveaus uit te werken kunnen de potenties van het vijverkerngebied optimaal worden benut. "Slimmer benutten" betekent immers het streven naar een harmonieuze gebiedsontwikkeling waarbij integrale kansen worden gecreëerd voor complementair landgebruik zoals landbouw, natuur en recreatie. Landschapsontwikkeling is daarbij het uitgangspunt waarbij de eigenheid van het

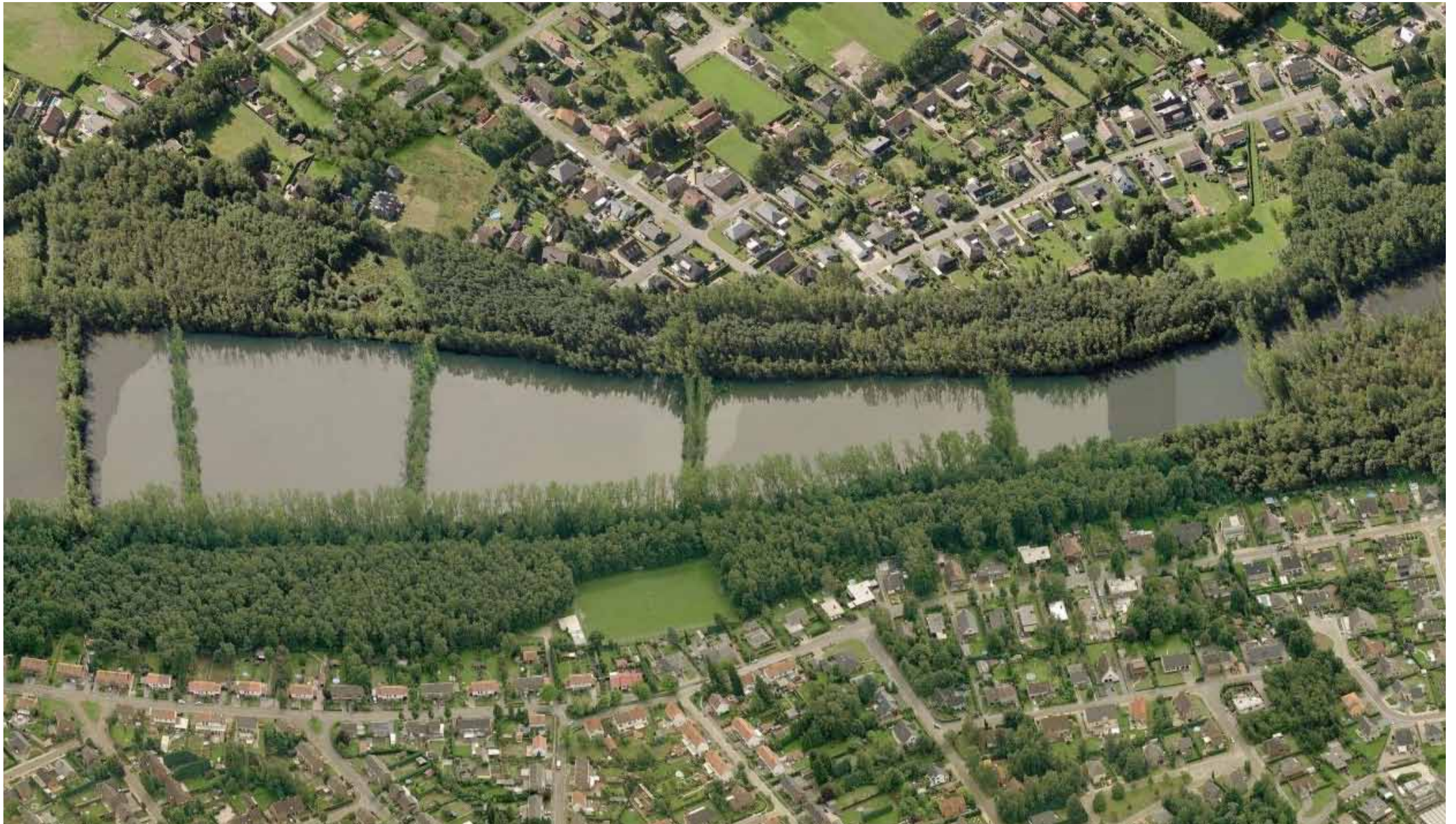
gebied wordt versterkt op basis van het optimaliseren van het ecosysteem.

Uitdaging IV. Evolueren naar een duurzame en welvarende regio. De aanpak van de gebiedsontwikkeling Vijverkerngebied focust op een duurzame strategie waarbij ook de economische troeven zo veel mogelijk worden uitgespeeld. Duurzaam betekent dat de voorgestelde maatregelen ook een antwoord moeten bieden op de uitdagingen van het klimaat.

Op zoek naar strategieën voor een duurzame ontsluiting

Voorliggend rapport wil een ruimtelijk kader uittekenen voor deze vier uitdagingen. Ten minste de ruwe lijnen. Het vertrekt hierbij van uitdaging II, namelijk het versterken van het blauwgroene netwerk, maar gaat nog een stap verder door, waar mogelijk, dit netwerk ook te herstellen. Het wil dit bereiken door in te zetten op ontsluiting. Eens bewoners en bezoekers de rijkdom van dit landschap kennen, zal ook voor hen de negatieve impact van het voortschrijdende verstedelijkingsproces tastbaar worden.

In voorliggend rapport is ontsluiting niet enkel opgevat als het toegankelijk maken van het land-

schap (via paden en poorten), maar ook als het verbinden van geïsoleerde landschapsfragmenten tot een continu landschap. In één beweging wordt zo het blauwgroene netwerk terug beleefbaar én krijgt het fysisch systeem (reliëf, waterlopen, natuur...) opnieuw een structurerende rol. Het verbinden van geïsoleerde landschapsfragmenten in een sterk verstedelijkte regio kan enkel door bestaande bebouwing te verlandschappijken. Gelukkig liggen er heel wat opportuniteiten in De Wijers, zoals onderbenutte infrastructuur, ingesloten woonuitbreidingsgebieden, woonwijken met een lage bebouwingsdichtheid, grote groendomeinen in privé bezit, enz. Door deze anders in te vullen, kan er waardevolle ruimte voor natuur en water ontstaan. Het rapport stelt een aantal concrete strategieën voor om deze transformatie mogelijk te maken. Hierbij is het uitgangspunt dat elke strategie een meerwaarde moeten betekenen voor alle betrokken actoren, dus zowel moet leiden tot een meer kwalitatieve bebouwde omgeving als tot een robuuster landschap. Dit betekent niet minder dan het omkeren van het huidige verstedelijkingsproces. Het ruimtelijk kader stelt namelijk voor om (andere vormen van) verstedelijking in te zetten om het blauwgroene netwerk te versterken en te herstellen. Daar waar

verstedelijking tot op vandaag juist voor een voortschrijdende versnippering van dit netwerk gezorgd heeft.

Inzetten op ontwerp onderzoek

De uiteindelijke ontsluitingsstrategieën zijn het resultaat van ontwerp onderzoek. Dit is een onderzoeksmethode waarbij de activiteit van het ruimtelijk ontwerpen ingezet wordt om kennis over een plek te genereren. Dit kan kennis zijn over de ontstaansgeschiedenis van deze plek, over de aanwezige dynamiek, of over mogelijke toekomstscenario's.

Het ontwerp onderzoek verliep in coproductie met lokale partners en experts zoals VLM, de Provincie Limburg, de betrokken gemeenten, het Agentschap voor Natuur en Bos Limburg, Natuurpunt Limburg, nv De Scheepvaart, Aquafin, Infrac, enz. Over een periode van twee jaar, is in drie fases gewerkt:

1) regionale analyse: het opzet van deze fase is om greep te krijgen op de dynamiek die speelt in De Wijers: het verstedelijkingsproces, de (ruimtelijke) uitdagingen, en eventuele ruimte voor het bijsturen van het verstedelijkingsproces. Dit is onderzocht op basis van literatuur, workshops,

gesprekken met experts, een lagenanalyse (waarin het blauwgroene netwerk, het infrastructuurnetwerk, en de bebouwing uitgetekend zijn), en een historische reconstructie opgebouwd rond drie tijdsperiodes (een productief landschap, een mijnmachine en een infrastructuurlandschap). De conclusie van deze fase is dat ondanks het feit dat de natuurlijke structuren sterk verstoord zijn door verstedelijking, de valleien toch de basis blijven voor het herstellen van het typische Wijerlandschap. In de tweede fase is daarom op één van deze valleien verder gewerkt.

2) één beekvallei als case: het opzet van deze fase is om mogelijke ruimtelijke scenario's te ontwikkelen om het blauwgroene netwerk van één beekvallei te versterken en te herstellen, namelijk de vallei van de Stiemerbeek. Dit resulteerde opnieuw in een gedetailleerde analyse met als conclusie dat deze vallei een verzameling is van ruimtelijke elementen met elk een eigen ontstaanslogica, eigen uitdagingen, eigen probleem-eigenaren, en eigen opportuniteiten. Vervolgens is beslist om, door middel van ontwerpworkshops (één in Genk, één in Zonhoven), ruimtelijke scenario's te ontwikkelen voor een reeks van deze ruimtelijke elementen.

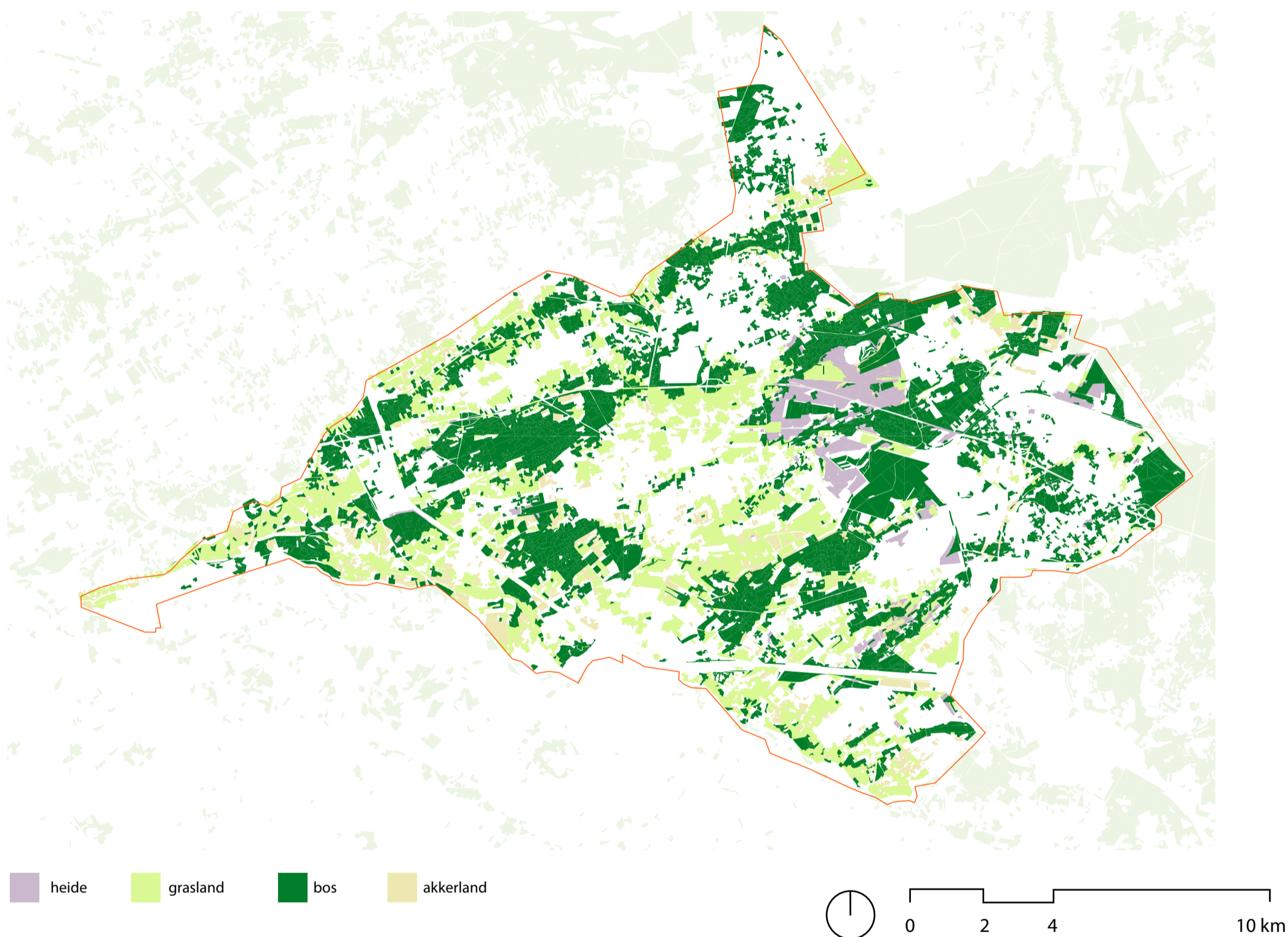
3) synthese op schaal van de regio: het opzet is het vertalen van de individuele scenario's naar

(generieke) ontsluitingsstrategieën die ook in de andere valleien van De Wijers toegepast zouden kunnen worden. Deze vertaling heeft enerzijds een matrix opgeleverd waarin de resultaten van de ontwerpworkshop samengevat zijn, en anderzijds een reeks geïllustreerde strategieën die niet enkel de ruimtelijke, maar telkens ook de economische meerwaarde proberen inzichtelijk te maken voor alle betrokken actoren (grondeigenaren, beheerders van natuur, water, enz.). Ten slotte is rond de scenario's ook een integrale visie voor de vallei van de Stiemerbeek en voor de regio van De Wijers ontwikkeld.

De opbouw van dit rapport volgt deze aanpak. Deel 1 vat de regionale analyse samen, deel 2 focust op de vallei van de Stiemerbeek en beschrijft de ontsluitingsstrategieën, deel 3, ten slotte, reflecteert kort over de toepassing van deze strategieën in de twee andere beekvalleien. Het rapport kan zowel gelezen worden als een zoektocht naar een ruimtelijk kader voor De Wijers, als een zoektocht naar een methode om ruimtelijk beleid te ontwikkelen op schaal van een regio. De drie fases kunnen immers ook ingezet worden in andere regio's in Vlaanderen.

DEEL 1 – REGIONALE ANALYSE

Situering van De Wijers

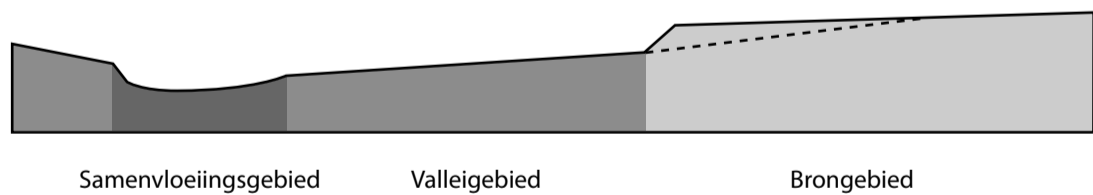
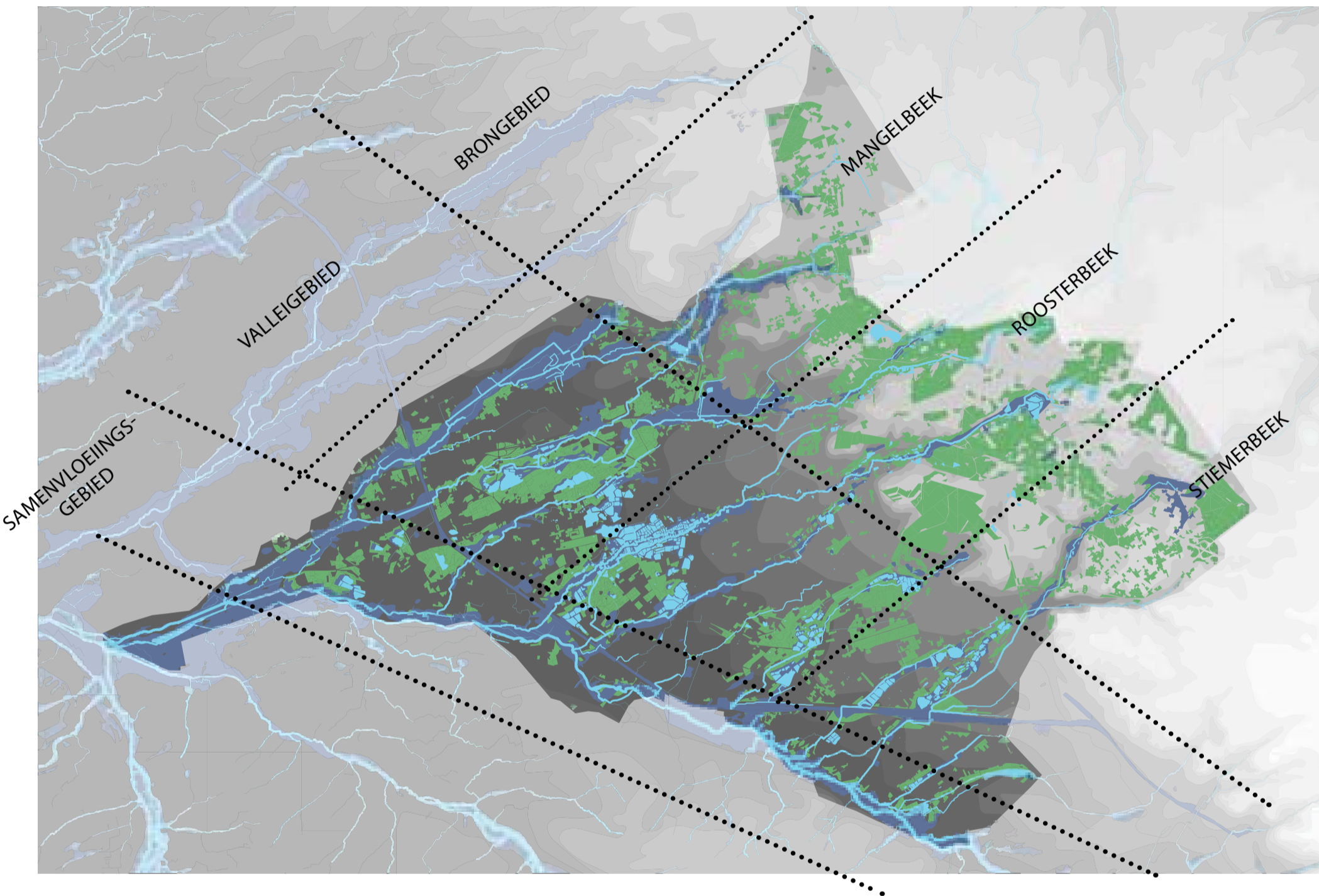

Een uniek natuurlandschap

'Wijer' is een oude benaming voor viskweekvijver wat duidt op de aanwezigheid van water. De regio wordt gekenmerkt door meer dan 1000 vijvers, samen goed voor meer dan 700 ha water en riet. Hiervan is een groot deel beschermd in

natuurgebieden. De waarde van dit waterlandschap is niet enkel ecologisch, maar ook cultuurhistorisch. Zo zijn de meeste vijvers door de eeuwen heen aangelegd door mensenhanden. De Wijers bestaat voor meer dan vijftig procent

uit bos, heide, akkerland en grasland. Opgeteld bij het water, maakt dit van de Wijers een zeer groene regio met een erg divers landschap.

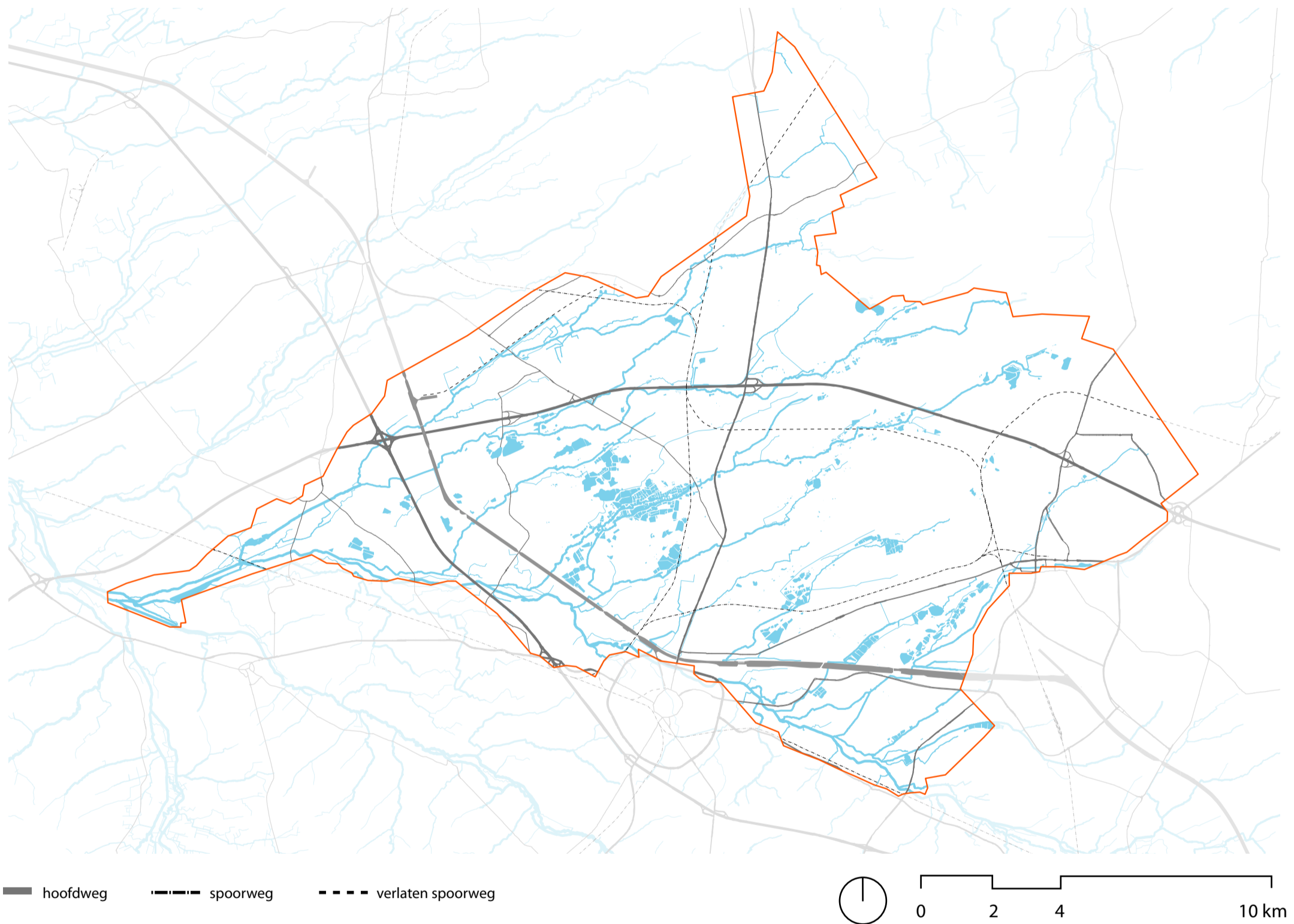
... gestructureerd door een reeks valleien

Een analyse van de topografie, hydrografie en bodemsamenstelling maakt duidelijk dat er achter deze diversiteit een sterke landschappelijke logica zit. Zo is het gebied van de Wijers gestructureerd door een reeks parallelle beekvalleien die

in zuidwest richting stromen richting de Demer. De belangrijkste valleien zijn de Mangelbeek, de Roosterbeek en de Stiemerbeek. Elk van deze valleien doorloopt dezelfde drie landschappelijke condities: het brongebied in het zandige

en droge Kempische plateau begrensd door de steilrand; het valleigebied dat zich uitstrekt met een flauwe helling van de steilrand tot aan de Demer; en ten slotte het samenvloeiingsgebied in de alluviale vlakte van de Demer.

Situering van De Wijers

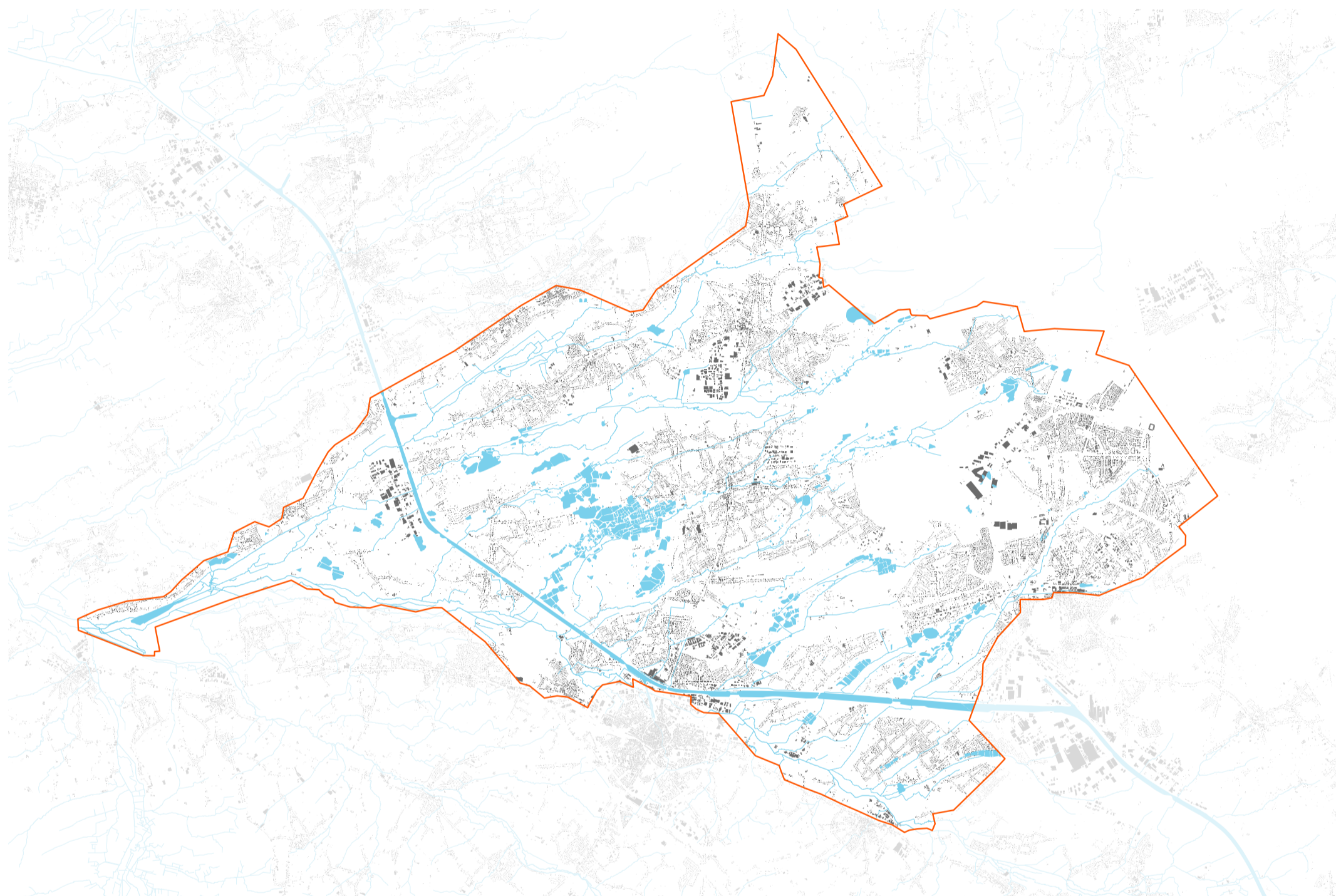

...doorsneden door weginfrastructuur

En toch is deze duidelijke landschappelijke structuur niet waarneembaar voor voorbijgangers. Een reeks intense ruimtelijke transformaties heeft het landschap van De Wijers de voorbije

eeuw immers sterk versnipperd. Spoorlijnen, snelwegen, het Albertkanaal en een uitgebreid lokaal wegennetwerk zijn als het ware als op de landschappelijke structuur geprojecteerd, elk

met een eigen logica, die vaak haaks staat op deze structuur.

bebouwing
 water

...en versnipperd door verstedelijking

Hand in hand met de ontwikkeling van de infrastructuur volgde de verstedelijking. Zo bestaat vandaag circa 50% van het grondgebied van De Wijers uit een collage van mijncités, verkavelingen, historische dorpskernen en bebouwingslinten. De ruimtelijke versnippering van de

natuurlijke structuur kent heel wat nadelen. Een aantal hiervan zijn generiek, zoals een afname in biodiversiteit; een auto-afhankelijkheid met een hogere lucht-, licht- en geluidsvervuiling; duurdere nutsvoorzieningen en een onveiligere verkeerssituatie. Een aantal nadelen zijn echter specifiek voor De Wijers. Zo verstoort de ruimtelijke versnippering het natuurlijk watersysteem. Omdat

zo'n groot percentage van het oppervlak verhard is, kan neerslag niet langer in de bodem infiltreren en komt zo versneld in de rivieren en beken terecht die het gebied doorkruisen. Die krijgen daardoor te maken met hogere debieten, waardoor de kans op overstromingen en dijkdoorbraken in de benedenloop van de rivier groter wordt. De versnippering tast ook de beleefbaar-

heid en toegankelijkheid van het landschap aan. Zo is dit landschap wel zichtbaar op luchtfoto, maar niet voelbaar tijdens een autorit door het gebied. Sprekend is dat heel wat bewoners zelf niet weten waarom dit gebied "De Wijers" wordt genoemd.

Ontstaan en evolutie

van het gefragmenteerd landschap

HEIDE EN VALLEIEN: een woestijn van heide onderbroken door moerassige valleien en vijvers voor waterberging

1775 (Ferraris)

Retentie vijvers (wijers)

Waterbeheer

Gemeenschappelijke (landbouw)grond op het plateau

sources: Delcampe Postcards

Reconstructie van het versnipperingsproces

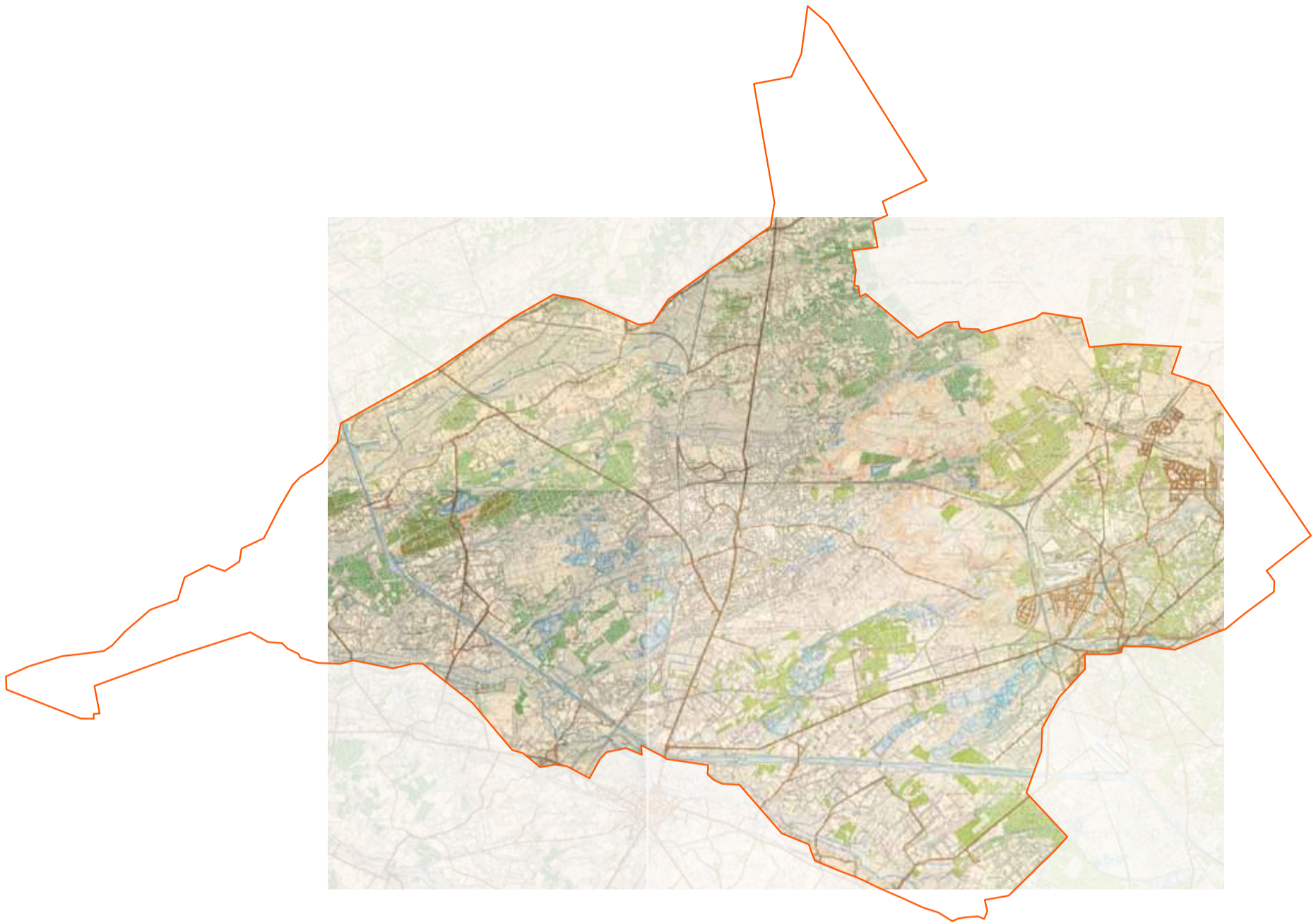
Om het versnipperingsproces te stoppen en zelfs om te keren, moeten we eerst de mechanismen van dit proces kennen. Dit vraagt om een reconstructie van de veranderende relatie tussen landschap en verstedelijking. Een analyse van historische kaarten suggereert volgende drie opeenvolgende golven van investering en modernisering.

De Wijers als productielandschap

Tot het begin van de negentiende eeuw was de Wijers een onherbergzaam gebied met in het noordoosten het droge en zanderige Kempisch Plateau en in het zuidwesten de zompige en moerassige vallei van de Demer. Omwille van deze onherbergzaamheid was er weinig bebouwing. De weinige gehuchten, zoals Genk, Waterschei, Zonhoven, enz. lagen geïsoleerd en waren zelfvoorzienend. De bewoners leverden een voortdurende strijd met dit harde landschap en koloniseren het stap voor stap. De eerste nederzettingen liggen op de rand van het Kempisch

plateau (de steilrand). Dit geeft de bewoners enerzijds toegang tot de talrijke beekvalleien voor landbouwactiviteiten (begrazing, hooiland), anderzijds tot de uitgestrekte heidelandschappen op het plateau die als gemene gronden dienen voor begrazing. Generatie na generatie worden de beekvalleien die in het plateau liggen gecultiveerd. De beken worden gekanaliseerd en er worden dijken aangelegd om het omliggende land te bevoeien, om land droog te leggen, om molens te laten draaien, en zelfs om een zwemvijver aan te leggen. Stilaan wordt ook het zompige moerasgebied gecultiveerd. Er wordt een cascade systeem van vijvers ontwikkeld om

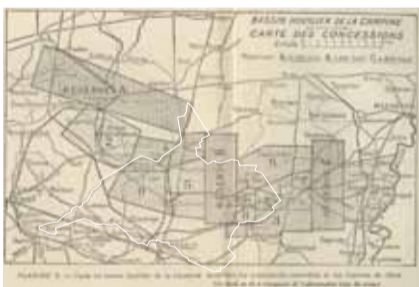
vis te kweken. Initieel gebeurt dit allemaal erg organisch, maar doorheen de jaren groeit dit op sommige plekken uit tot een industriële activiteit (zoals in Zonhoven langs de spoorweg). In de tweede helft van de negentiende eeuw komt er uiteindelijk een wet (wet van 1847 op de ontginning van de woeste gronden) die gemeenten dwingt om onbebouwd land te ontginnen of te bebossen. Met een systeem van beekjes en dijkjes worden zo de laatste stukken moerassig valleigebied omgezet in grasland en worden de laatste stukken heideland bebost. Hier en daar verschijnen nieuwe boerderijen en woningen. Door de eeuwen heen is De Wijers langzaam ge-

(c) bron: NGI, 1935

1935

MIJNBOW EN INFRASTRUCTUUR: een nieuwe logica met eigen infrastructuur en autonome districten wordt op het landschap geprojecteerd

Concessies

Kanaal

(c) Martin Kadar, in (1953), p.125

Spoorweg kring

Mijnverzaking

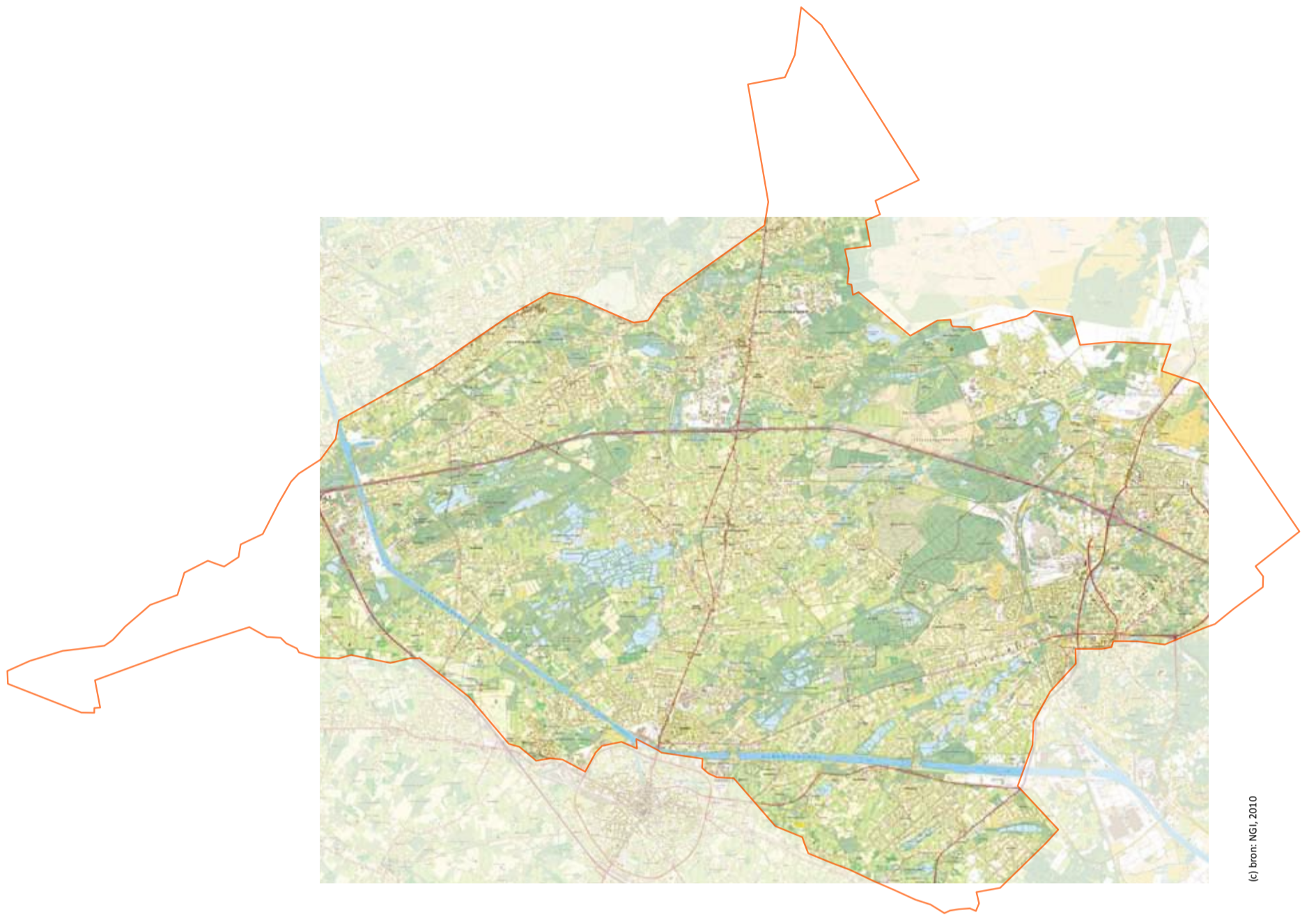
transformeerd van een onherbergzaam gebied naar een productief landschap. Echter, door de arme grond, blijft de landbouwactiviteit voornamelijk beperkt tot lokale doeleinden. Hierdoor blijft de regio, in vergelijking met de rest van Vlaanderen, tot het einde van de 19e eeuw zeer dun bevolkt. Dat zal drastisch veranderen met de komst van de koolmijnen in het begin van de 20ste eeuw.

De Wijers als mijnmachine

In 1901 wordt steenkool ontdekt onder het Kempisch plateau. Omdat de steenkoollaag diep zit, moest er zwaar geïnvesteerd worden om kolen te exploiteren. Dit vraagt om een geplande en gecoördineerde aanpak: concessies worden uitgereikt aan zeven (inter)nationale investeringsgroepen. Deze vestigen zich in het noordoostelijk deel van de Wijers. Aangezien grond op het Kempisch plateau bijzonder goedkoop is, kan de mijnbouw zich op een extensieve manier ontwikkelen. Naast de technische installaties komen er ook alle voorzieningen die nodig zijn om de

werknemers naar deze woestijnachtige regio te lokken. De zeven koolputten groeien uit tot autonome ministaatjes met eigen woonwijken, kerken, voedselproductie, energieproductie, politie, enz. Elke mijn werkt autonoom. Ze zijn echter allemaal verbonden door een gemeenschappelijke infrastructuur. Zo worden kanalen en spoorwegen aangelegd om de aan- en afvoer van goederen en arbeiders mogelijk te maken. Het Albertkanaal wordt in 1930 verlengd van Hasselt tot Luik, en verbonden met de mijnen via spoorwegen. De Wijers is niet langer een afgelegen niemandsland. Met elke nieuwe infrastructuur en voorziening

raakt het gebied meer versnipperd. Daarnaast zorgt de mijnbouw voor heel wat milieuproblemen. Zo vervuult het wassen van de kolen het drinkwater, en onregelmatige grondverzakkingen het watersysteem. Het rivier- en valleisysteem, dat eeuwenlang de vitale bron was voor water, energie en bouwland, wordt teruggebracht tot een plek om vervuild water te lozen. Een gemeenschap die tot het begin van de twintigste eeuw altijd gericht was op het water, keert zich er van weg.

(c) bron: NGI, 2010

WEGEN, INDUSTRIE EN SUBURBANISATIE

2010

Nieuwe hoofdwegen door de Wijers (1970s-1990s)

Wegenlandschap en identiteit

suburbanisatie

De Wijers als infrastructuurlandschap

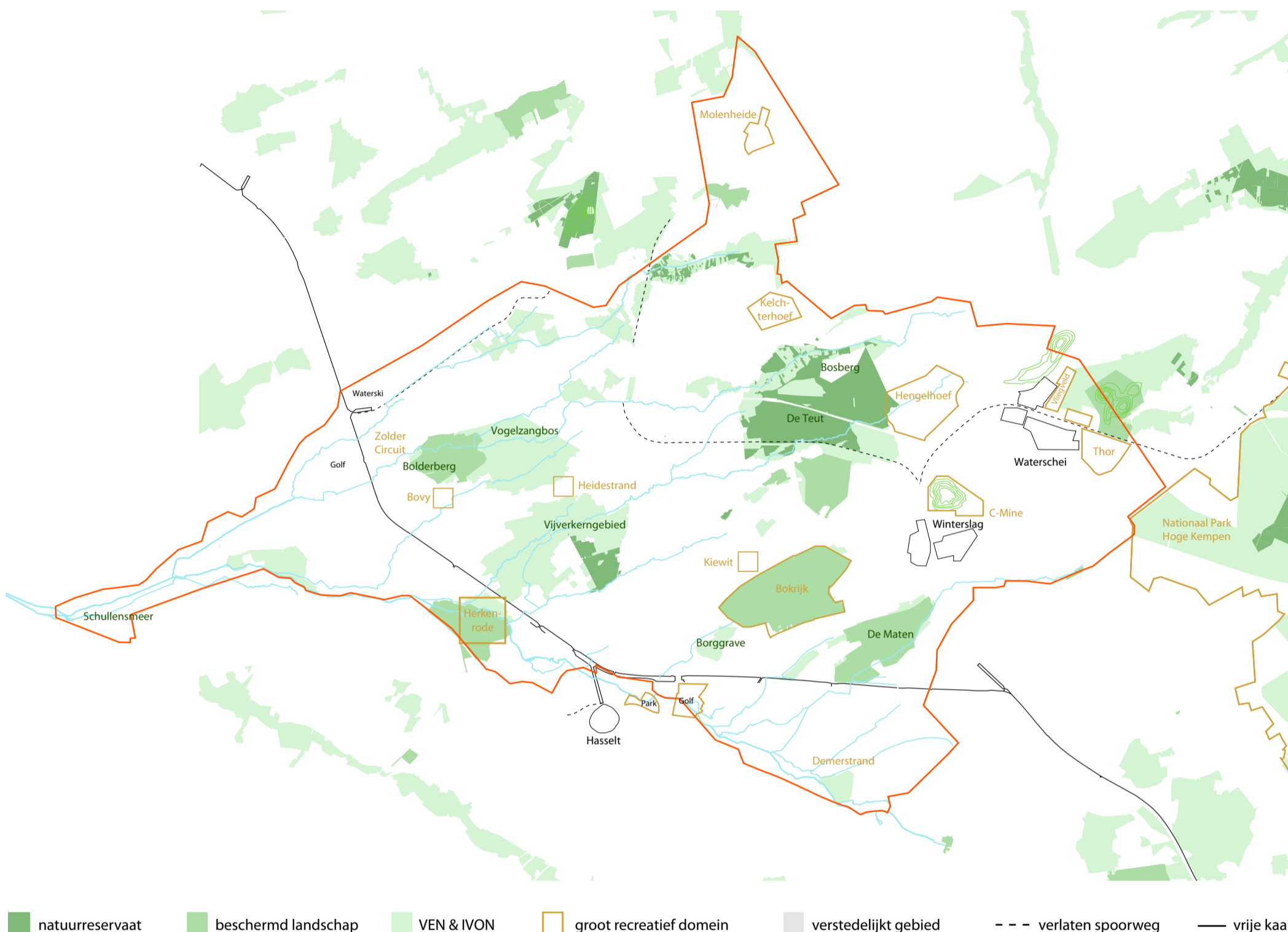
In de jaren zestig sluiten de eerste mijnen. Ondertussen is er echter al aan de reconversie gewerkt. De reserve aan arbeidskrachten, de centrale ligging in wat later de Euregio Maas-Rijn zal worden genoemd, en het potentieel van de aanwezige infrastructuur (Albertkanaal en spoorweg) maakt

de regio de perfecte plek voor het ontwikkeling van grootschalig industrie (Ford Genk). Wat ontbreekt zijn goede wegverbindingen. Daarom worden in de jaren zeventig twee snelwegen – de E313 & E314 - aangelegd. Tegelijkertijd worden de oude agrarische wegen verhard. De regio is nu algemeen toegankelijk. Door de succesvolle economische reconversie blijft de bevolking groeien.

Dit versnelt het verstedelijkings- en dus ook het versnipperingsproces. Maar daar waar er in de periode van de mijnen grote gebieden in één keer ontwikkeld worden (de centralistische en geplande aanpak, eigen aan de mijnen), gebeurt dit nu incrementeel, perceel per perceel. Opnieuw is het landschap het slachtoffer. Zo worden de nieuwe verbindingswegen aangelegd in

beekvalleien, komt er een universitaire campus in het overstromingsgebied van de Demer te liggen, en verschijnen er verkavelingen in (natte) valleigebeden. Want op deze plekken is de grond goedkoop én beschikbaar.

Ruimte voor bijsturing

■ natuureservaat
 ■ beschermd landschap
 ■ VEN & IVON
 groot recreatief domein
 verstedelijkt gebied
 - - - verlaten spoorweg
 — vrije kaai

De historische reconstructie legt de mechanismen bloot die het versnipperingsproces van De Wijers aangestuurd hebben. Tegelijkertijd toont deze reconstructie op welke plekken er naar ruimte gezocht kan worden om dit proces bij te sturen en zelfs om te keren.

Grote domeinen

Een eerste kans ligt in de grote domeinen die verspreid liggen over De Wijers; de natuurgebieden (bv De Maten en het Vijverkernegebied), recreatiegebieden (bv Herkenrode en Bokrijk), of grote particuliere landeigendommen (bv domein Vogelsanck). Deze gebieden zijn vaak goed bewaard en hebben via het gewestplan een beschermde status. De bereikbaarheid is vandaag echter niet optimaal. Daarnaast zijn er ook de grote mijncomplexen en (post) industriële sites, met elk hun eigen planvormen, infrastructuren

en relictten (bv terrils). Deze sites zijn nog niet volledig herbestemd en vormen daardoor zeer waardevolle aanknopingspunten om het natuurlandschap te versterken.

Verlaten en onderbenutte infrastructuur

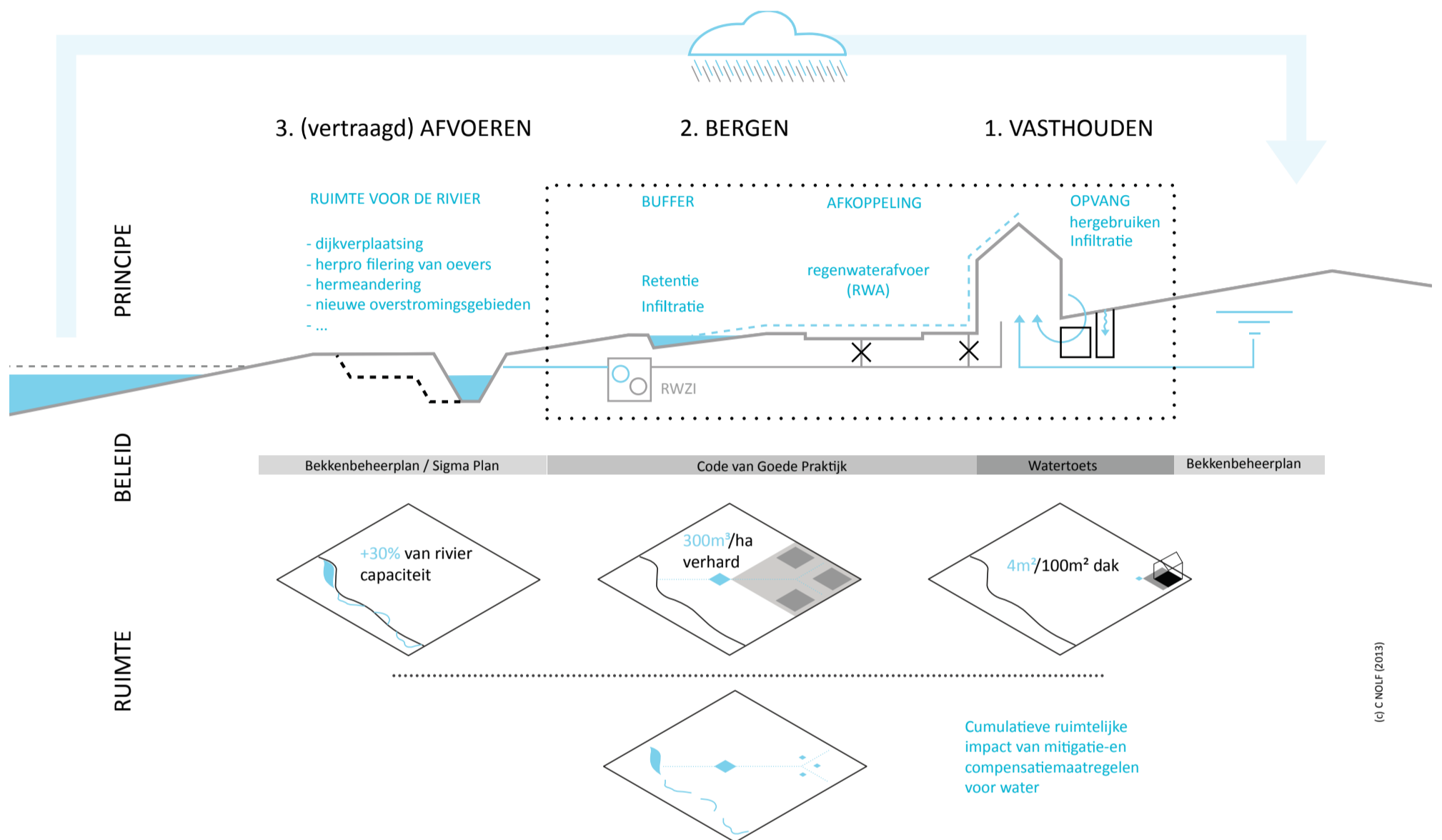
Een tweede kans ligt in verlaten infrastructuur. Zo worden heel wat spoorwegen vandaag niet meer gebruikt voor treinverkeer. Sommige van deze spoorwegen zijn reeds heraanlegd als fietspad, andere staan geklasseerd als ecologische corridor. Samen hebben de spoorwegen een fantastisch potentieel als duurzame regionale verbinding, voor mens én natuur. Zo vormt het Kolenspoor dat parallel loopt aan de steilrand, een continue route van west naar oost en verbindt zo De Wijers met het Nationaal Park Hoge Kempen.

Daarnaast ligt er ook heel wat onderbenutte infrastructuur. Neem bijvoorbeeld het Albertkanaal. Dit staat dwars op alle beekvalleien en vormt hierdoor een belangrijke fysieke barrière. Tegelijkertijd vormt het kanaal, net zoals het Kolenspoor, een continue route van west naar oost en verbindt het centrum van Hasselt met de meeste groenzones van de Wijers. Dit potentieel zou versterkt kunnen worden door het kanaal uit te bouwen als een toeristisch-recreatieve hoofd-as doorheen De Wijers. De eerste aanzetten zijn hiervoor vandaag al aanwezig, zij het spontaan. Zo wordt het kanaal gebruikt om te fietsen, joggen, picknicken, vissen. Ondernemers spelen hier al op in (bv fietscafé in Heusden-Zolder), nu de overheid nog. Het Albertkanaal heeft met andere woorden een potentieel dat groter is dan enkel goederentransport, namelijk recreatie en natuur. Samen vormen het kolenspoor en het kanaal een helder kader voor de ontsluiting van De Wijers.

Ze doorkruisen de parallelle beekvalleien, verbinden de erfgoedelementen en introduceren de bezoeker zo in de rijke en complexe geschiedenis van de regio.

Landschapsfragmenten verbinden door nieuwe vormen van verstedelijking

De reconstructie van het verstedelijkingsproces maakt duidelijk hoe de investeringsgolven van de 20e eeuw het natuurlijke systeem almaar meer doorsnijden en versnipperen. De centrale ambitie achter de vier uitdagingen, geformuleerd in het samenwerkingsakkoord tussen de VLM en een reeks partners, is het stoppen van deze voortschrijdende versnippering en waar mogelijk het herstellen van het natuurlijk systeem. Concreet komt dit neer op het zoeken naar nieuwe verbindingen tussen bestaande

(c) C. NOLF (2013)

landschapsfragmenten. In een gebied dat voor een groot deel uit kleinschalige percelen bestaat die in eigendom zijn van particulieren is dit niet vanzelfsprekend.

Daarnaast liggen er in het gebied ook heel wat grote domeinen en regionale infrastructures. Een deel van deze domeinen en infrastructures vervullen vandaag reeds een groene verbindingfunctie. Een groot aantal doet dit echter niet. Denk bijvoorbeeld aan de voormalige mijn-terreinen, de tuinwijken, de talrijke bedrijven-terreinen, het Albertkanaal, enz. Elk van deze domeinen wordt vandaag onderbenut, omdat deze in een reconversieproces zitten, de bebouwingsdichtheid erg laag is, het gebruik monofunctioneel is, enz. Er is met andere woorden ruimte voor verdichting en medegebruik. Of, voor natuurverbindingen. Op termijn zou zo een duurzaam en afwisselend landschap kunnen ontstaan dat samengesteld is uit natuurgebie-

den, ecologische bedrijventerreinen, parkwijken, groene linten, waterverkavelingen, enz. Kortom, een uniek landschap met een hoge ecologische, economische en beleevingswaarde. De vraag is hoe dit landschap in de praktijk zou kunnen ontstaan.

Het probleem is dat heel wat van deze grote domeinen in privé bezit zijn, onder de bevoegdheid vallen van verschillende beleidsniveaus of beheerd worden door verschillende sectoren. Een geschetste aanpak vraagt daarom ook om een co-productieve aanpak waarbij actoren vanaf de start van het project tot en met het beheer na afloop betrokken worden.

Ruimte laten voor het water

Gezien de centrale rol die water gespeeld heeft in het verstedelijkingsproces van De Wijers, kan

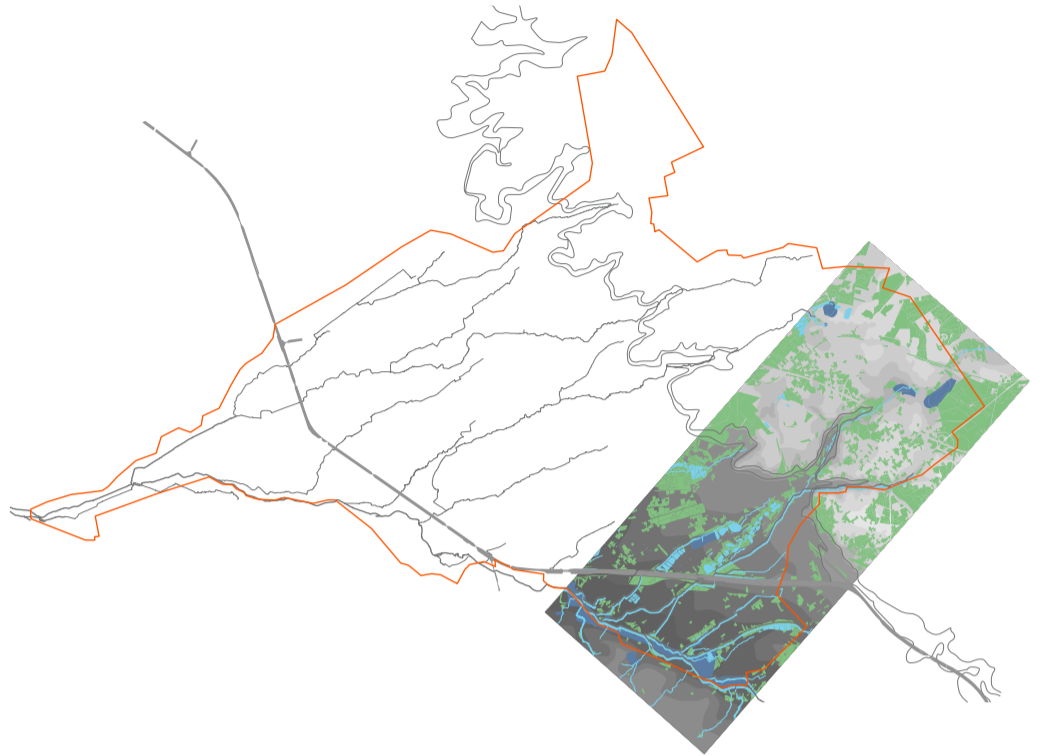
het bijsturen van dit proces enkel slagen als opnieuw vanuit water vertrokken wordt. Het voorstel is daarom om bij het zoeken naar (nieuwe) verbindingen uit te gaan van het principe van integraal waterbeleid. De centrale doelstellingen van dit principe zijn waterberging, de strijd tegen verdroging en de regulatie van de waterkwaliteit, o.a. door natuurlijke waterzuivering. Daarnaast streeft het principe ook naar het behoud en de ontwikkeling van de biodiversiteit en naar het herstellen van de ecologische verbindingfunctie van beekvalleien. De andere open ruimte functies (recreatie, toerisme, landbouw...) kunnen op dit watersysteem geënt worden. Zo neemt niet enkel de ecologische waarde van De Wijers toe, maar ook de verblijfskwaliteit en beleevingswaarde voor bewoner en bezoeker. Landschapsontwikkeling door integraal waterbeleid krijgt zo niet enkel een functionele maar ook een recreatieve meerwaarde.

Werken op schaal van een vallei

Integraal waterbeleid betekent dat er vertrokken wordt van het fysische systeem, en dus van de samenhang tussen reliëf, hydrologie en open ruimte. Dit systeem bestaat uit een reeks parallelle beekvalleien die allemaal ontspringen in het Kempisch plateau en uitmonden in de Demer. Elk van deze beekvalleien heeft een eigen waterlogica, met eigen brongebieden, overstromingsbekkens, enz. Elk kent ook een eigen verstedelijkingsproces. Deze relatieve autonomie laat toe om te werken op de schaal van één vallei.

Deel 2

DE STIEMERBEEKVALLEI ALS CASE

0 1 2 5 km

Situering van de vallei van de Stiemerbeek

De vallei van de Stiemerbeek is de meest oostelijk gelegen vallei van De Wijers, gelegen op het grondgebied van de gemeenten Genk en Diepenbeek. De lengte van de Stiemerbeek bedraagt circa 16 kilometer en kent een verval van 50 meter. Afhankelijk van het reliëf kunnen, net zoals bij de naburige beekvalleien, drie landschapstypes onderscheiden worden: het brongebied, het valleigebied, en het samenvloeiingsgebied. Het brongebied bevindt zich op het Kempens plateau. Het natuurlijk landschap van het Kempisch plateau bestaat voornamelijk uit heide en dennenbossen omwille van de zeer doorlatende zandgrond. Het brongebied loopt tot aan de steilrand, met een hoogteverschil van 20 meter waarna het

overgaat in het valleigebied. Het valleigebied is diep ingesneden in het landschap en wordt ook gevoed met kwelwater dat via ondergrondse waterstromen vanaf het Kempisch plateau in het valleigebied terecht komt. Kwelwater levert vaak water van uitstekende kwaliteit en zorgt voor een unieke fauna en flora. Het valleigebied was oorspronkelijk een moerasgebied dat vooral dienst deed als hooiland, en dat later gecultiveerd is tot een cascadesysteem van visvijvers (De Maten). De Stiemerbeek mondt uit in de brede alluviale vlakte van de Demer, ter hoogte van de universitaire campus Diepenbeek. Als regenbeek kent de Demer grote variaties in debiet afhankelijk van het seizoen en de weersomstandigheden. Hierdoor is het risico op overstromingen zeer groot (cf. overstroming Campus Diepenbeek in 2010).

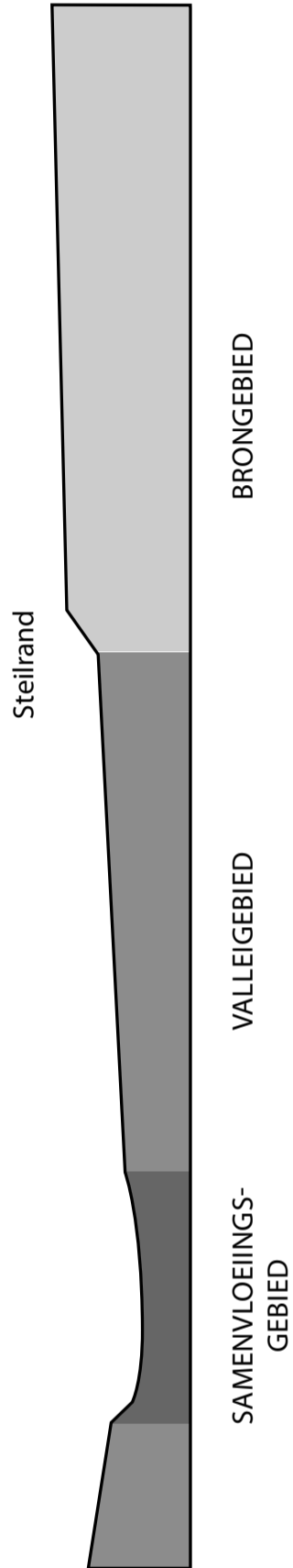
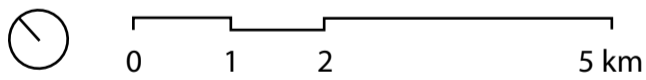
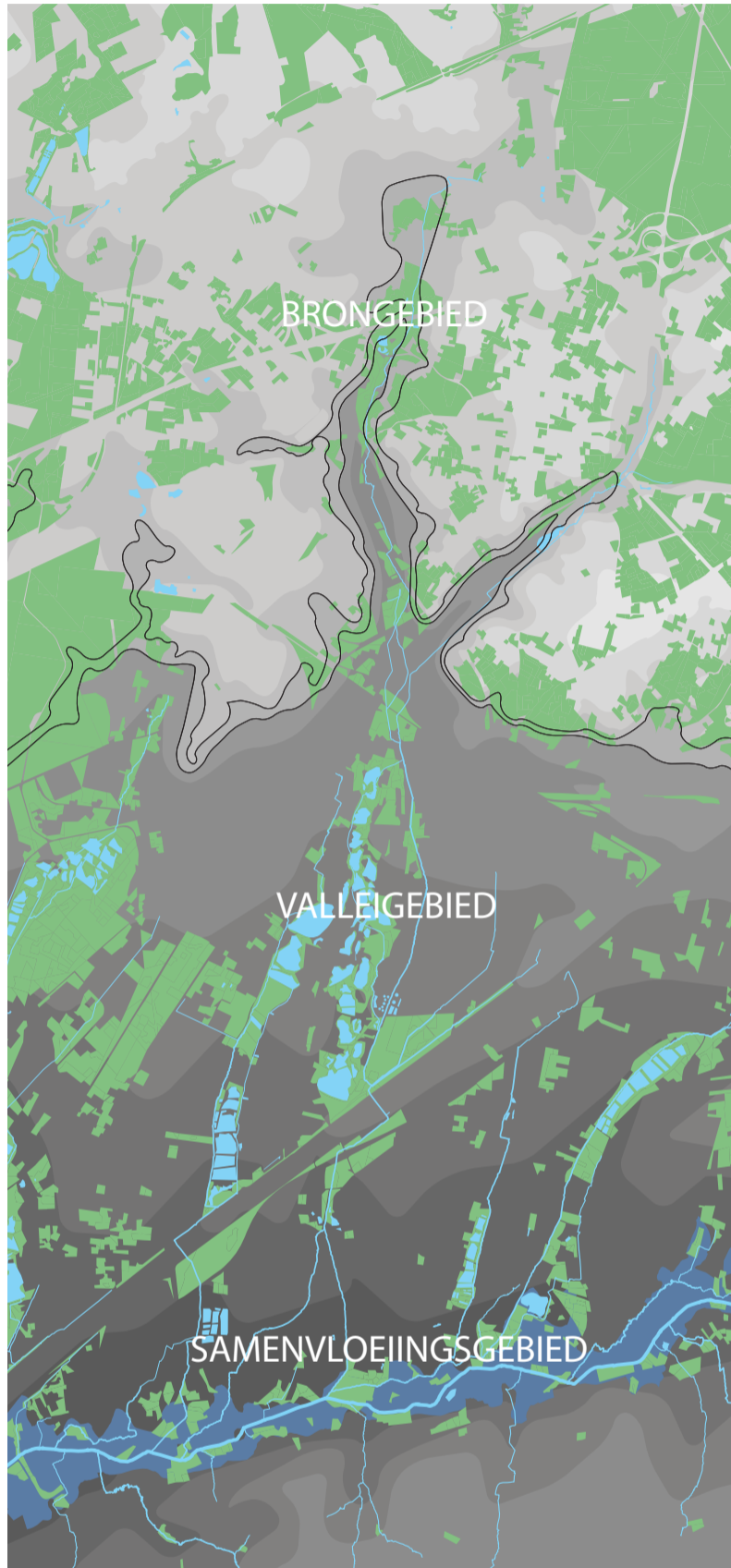
Knelpunten en kansen voor een duurzame ontsluiting

De ontstaansgeschiedenis van de Stiemerbeek loopt parallel aan deze van De Wijers. Zo was de beekvallei tot het begin van de 20e eeuw dé motor van het productielandschap, werd de Stiemerbeek vervolgens een onderdeel van de mijnmachine, om vanaf de jaren zestig letterlijk plaats te maken voor een complex infrastructuurlandschap. Het resultaat is een versnipperde beekvallei, waarvan heel wat Genkenaren niet eens weten waar ze ligt.

Zowel de Vlaamse overheid (VLM), de provincie Limburg als de gemeenten Genk en Diepenbeek willen samen werken om opnieuw ruimte te geven voor water in het valleigebied van de Stiemerbeek. Momenteel worden beschikbare

percelen in de vallei stelselmatig opgekocht door de stad en beheerd door Natuurpunt Genk. Zo zijn vandaag ongeveer de helft van alle percelen in de vallei in het bezit van de stad. VLM werkt op dit moment aan de uitvoering van een landinrichtingsproject voor de vallei van de Stiemerbeek.

Vandaag zijn er echter heel wat knelpunten die de uitvoering van zo'n project verhinderen. Tegelijkertijd zijn er echter ook heel wat kansen. Beiden worden hier opgelijst, en dit vanuit het perspectief van het natuurlandschap, het infrastructuurlandschap en het bebouwde landschap.

... vanuit het natuurlandschap

De Stiemerbeek heeft in de loop van de geschiedenis een aantal gedaantewisselingen ondergaan. In de negentiende eeuw werd de vallei gecultiveerd in functie van hooiland. Tijdens de opkomst van de steenkoolindustrie werd de loop van de beek gewijzigd door wasbekkens, kanalisatie, mijnverzakkingen, enz. Meer recent werd de Stiemer vrijwel volledig rechtgetrokken en ingebuisd in functie van de aanleg van twee hoofdcollectoren van de riolering. Met als eindresultaat dat natuurlijke dynamiek quasi volledig verdwenen is, maar ook dat er bij hevige regenval vervuiling optreedt doordat rioolwater via overstorten in de Stiemerbeek terecht komt.

Ook de Demer werd gekanaliseerd. De Demer is van oorsprong een zeer meanderende rivier

met meerdere armen. In de jaren zestig werd de Demer rechtgetrokken en verdiept om overstrooming te beheersen. Daarna volgde een verstedelijking van de rivierbedding, met onder meer de universitaire campus Diepenbeek. De technische ingrepen hebben echter niet kunnen voorkomen dat er grote delen van de campus kunnen overstroomd. Een risico dat toeneemt naar mate de bebouwing en dus ook de bodemafdichting toeneemt.

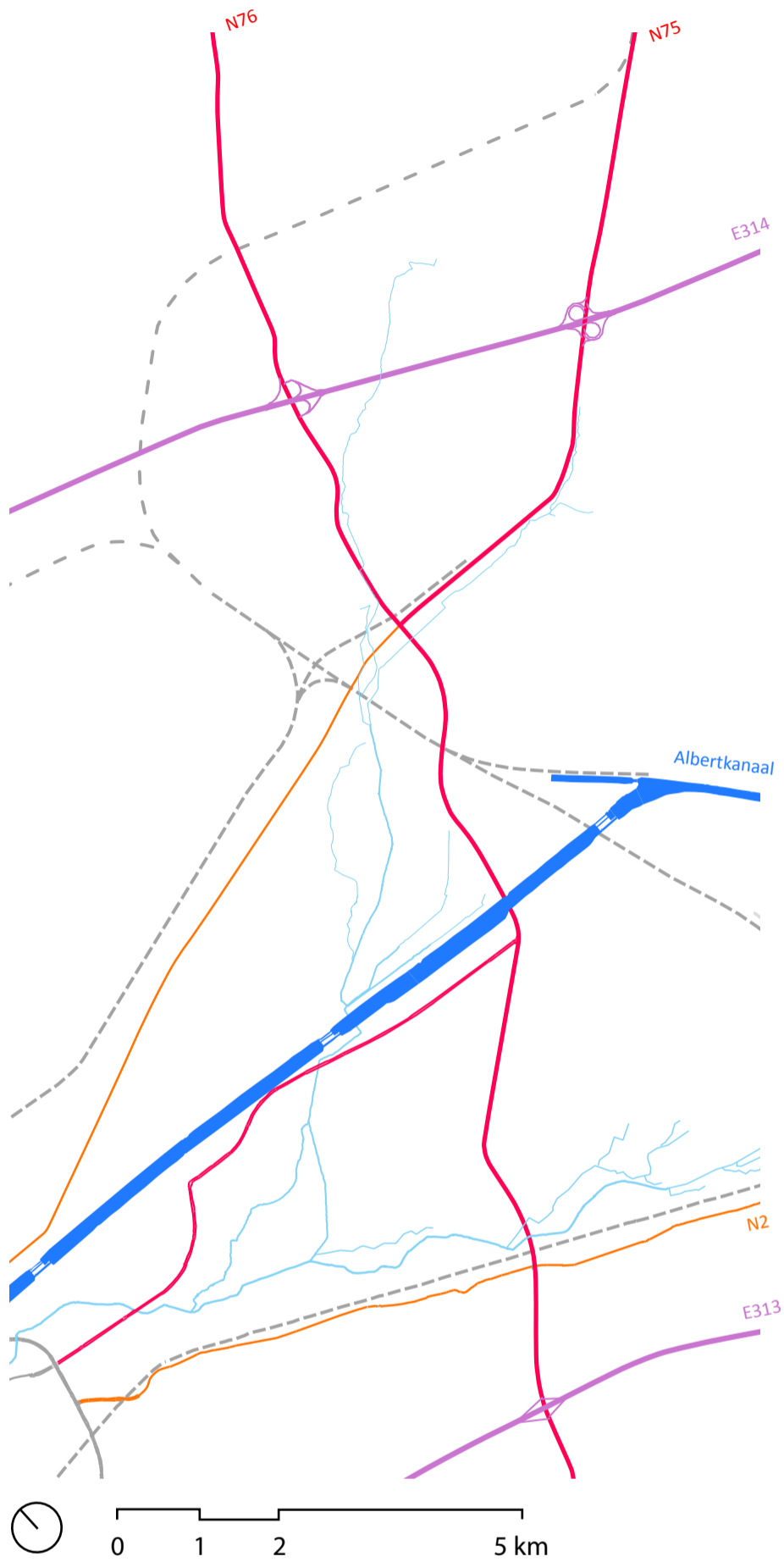
Naast deze bedreigingen biedt het landschap ook kansen. Hoewel meestal verborgen onder infrastructuur en bebouwing is de topografie van het landschap op sommige plaatsen nog zichtbaar. Zo is de steilrand nog steeds duidelijk te onderscheiden ter hoogte van het centrum van Genk en ter hoogte van de tuinwijk in Winterlag. Ook de vallei van de Stiemerbeek heeft nog

steeds een natuurlijk potentieel. Hoewel de beek sterk gefragmenteerd is, blijft het een uitermate belangrijke blauwgroene openruimteverbinding in een sterk verstedelijkte context. Diep ingraven in het Kempisch plateau verbindt het belangrijke open ruimten zoals het Nationaal Park Hoge Kempen, de vallei van de Bosbeek, het Sportbos, en het natuurgebied De Maten.

Een andere kans is gerelateerd aan de oproep om de principes van integraal waterbeleid uit te voeren. Om het risico van vervuilde rioleringswater via overstorten te verminderen, maar ook om overstroomingen stroomafwaarts te verminderen moet er meer ruimte voor water gecreëerd worden. Afkoppeling van regenwaterafvoer, inschakelen van stedelijke open ruimtes voor regenwaterinfiltratie, waterretentie en ruimte voor gecontroleerde overstrooming op basis van de

topografie en het hydrologisch systeem zouden de vallei een nieuwe landschappelijke functie kunnen geven.

Tot slot kan de vallei van de Stiemerbeek ook een belangrijke rol opnemen voor de fietsers en voetgangers als een trage verbinding tussen stedelijke knooppunten zoals het Thorpark Waterschei, het Sportcentrum, C-mine, het stadscentrum van Genk en in de toekomst zelfs de universitaire campus Diepenbeek. Deze fiets- en voetgangersverbinding kan stap voor stap worden aangelegd om op termijn zelfs uit te groeien tot een recreatieve en ecologische corridor in het hart van het regionaal stedelijk gebied Hasselt-Genk.

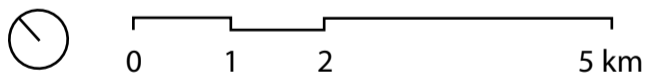
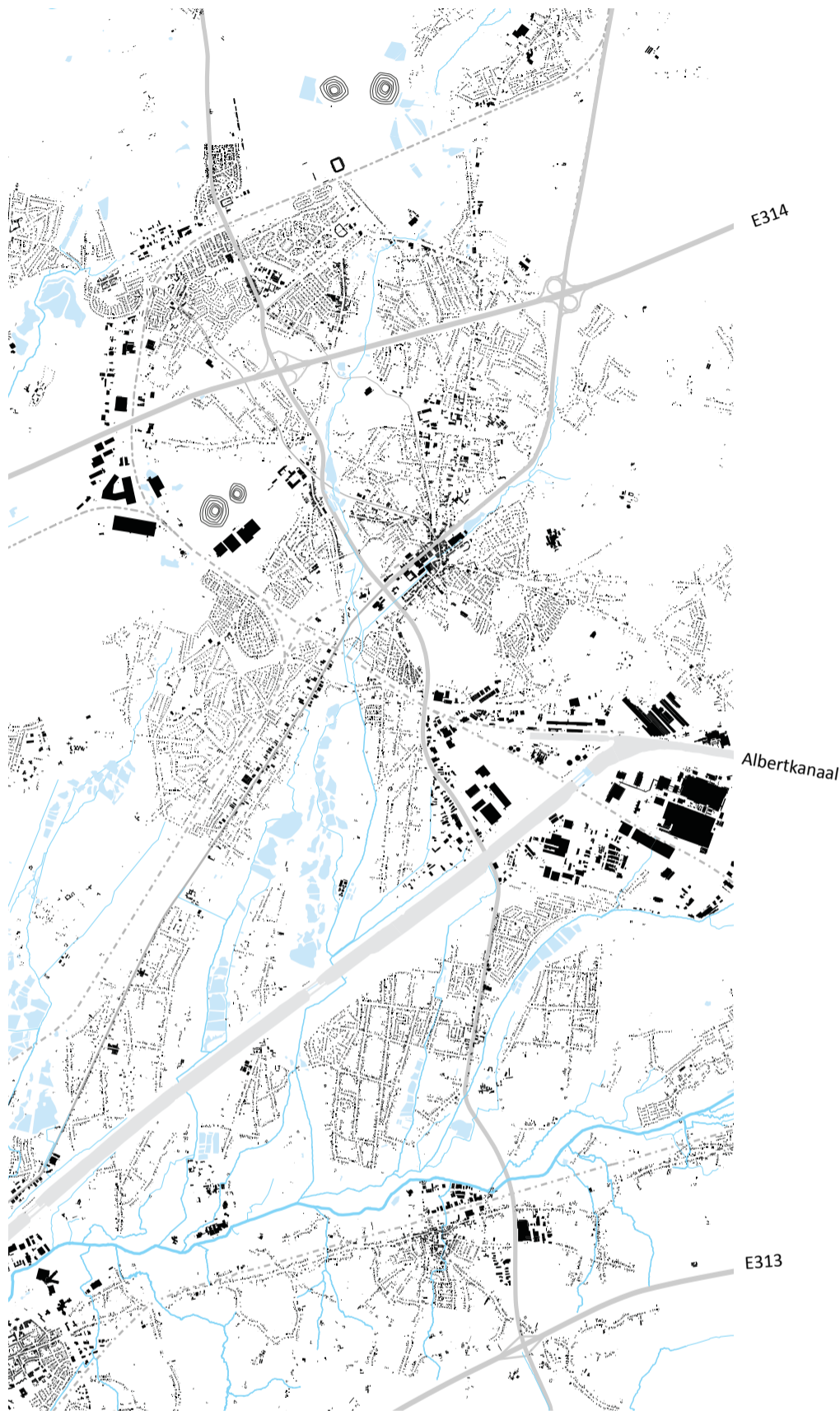
... vanuit het infrastructuurlandschap

Meer dan alle andere valleien in de Wijers is de vallei van de Stiemerbeek sterk gefragmenteerd door bovenlokale infrastructuur. De oudste wegen volgden de logica van de topografie en de vallei. Sinds het midden van de 19e eeuw werden infrastructuurlagen toegevoegd waarbij de logica van het landschap steeds minder relevant werd. Zo kruist het Albertkanaal het valleigebied. De Stiemerbeek loopt hier onder het kanaal door waardoor deze een belangrijke ecologische en functionele barrière vormt. Complementair aan het kanaal werd een spoorweg aangelegd voor

het ontsluiten van de mijnzetels. Ter hoogte van de vallei van de Stiemerbeek is deze deels opgehoogd en deels ingraven om het hoogteverschil van de steilrand te overbruggen. Opnieuw wordt het landschap doorsneden en gecompartmenteerd. In de jaren zestig en zeventig zijn de E313 en E314 aangelegd als onderdeel van een economisch reconversie programma. Ook hier is slechts beperkt rekening gehouden met de logica van bestaande structuren waardoor er functionele (zicht)relaties (bv de kaarsrechte weg en zichtas vanuit Genk naar Hengelhoeve) doorbroken en ecosystemen doorsneden werden. Ook primaire gewestwegen (Wester- en Oosterring (N76 en

N75)) volgen of doorkruisen de vallei van de Stiemerbeek en de Dorpsbeek. De geplande lijn 2 van het Spartacus sneltramnetwerk, ten slotte, zal de vallei opnieuw doorsnijden en zorgen voor extra versnippering. Hoewel deze infrastructuren het gebied fragmenteren en de leesbaarheid van het landschap verlagen, bieden ze ook kansen om het landschap te versterken. Zo is elke infrastructuur tegelijkertijd een breuk en een verbinding. (Voormalige) spoorwegen werken nu al deels als functioneel-recreatieve fietsverbindingen. Bovendien hebben ze door de aanwezigheid van bermten vaak een hoge natuurwaarde. In mindere mate geldt

dit ook voor (hoofd)verkeerswegen. Het Albertkanaal en de snelwegen zijn bijvoorbeeld destijds ontworpen met buffers. Deze functioneren vandaag als ecologische verbinding en zijn als zodanig opgenomen in de structuurplannen van de provincie en de gemeenten.

- hoofdinfrastructuur
- water
- stedelijk weefsel

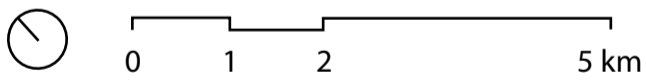
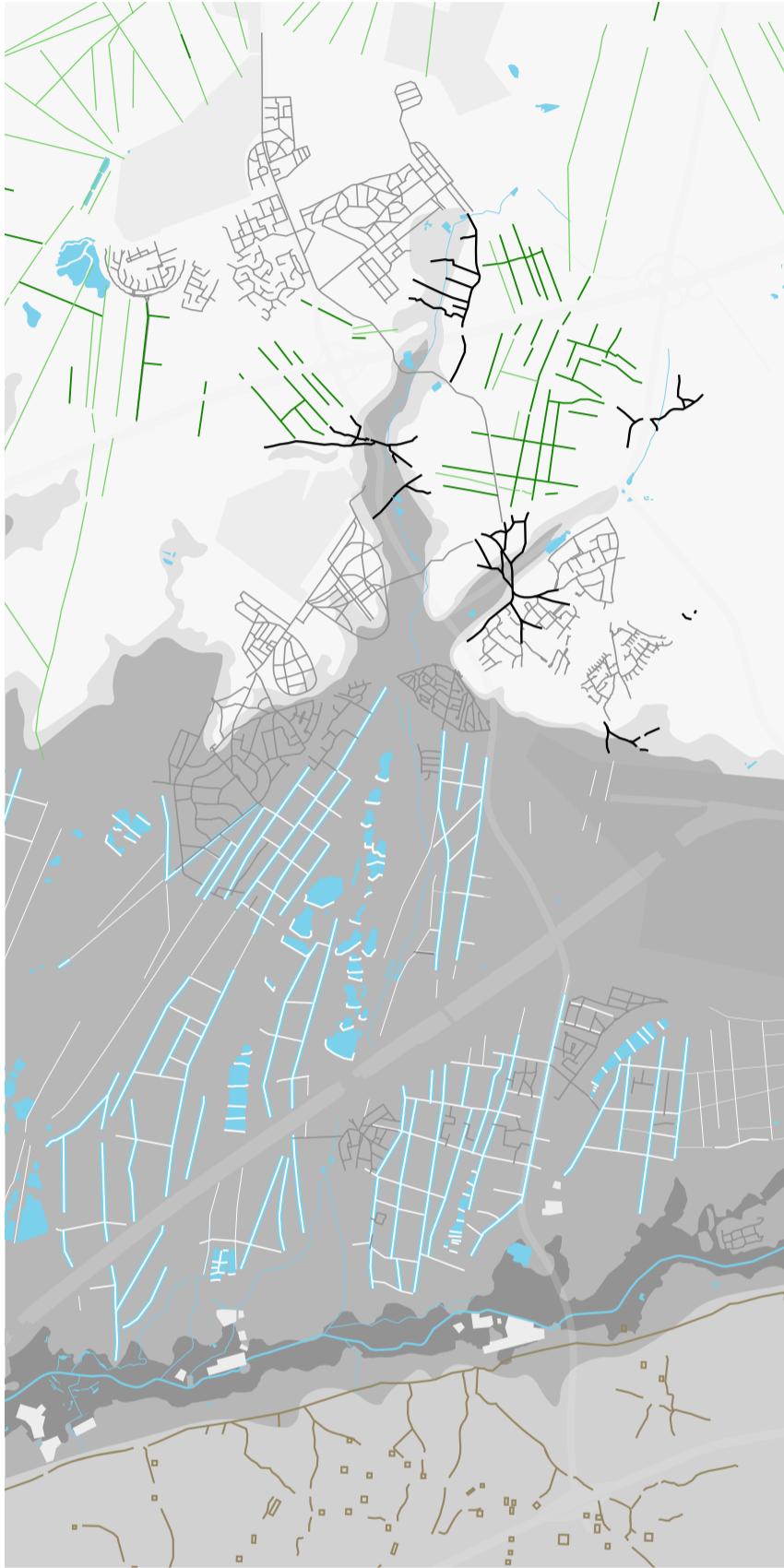
... vanuit het bebouwde landschap

Het stedelijk weefsel van Genk wordt gekenmerkt door een aantal kernpolen van voormalige economische activiteiten (bv de voormalige mijnterreinen van Winterslag en Waterschei, het centrum van Genk) met daartussen verspreide bebouwing met een lage dichtheid. Dit weefsel heeft haar oorsprong in de polycentrische ontwikkeling van Genk. Eerst geconcentreerd in gehuchten aan de rand van valleien, vervolgens rond de mijnzetels, en later in de nabijheid van grote transportinfrastructuur (kanaal, spoor en snelweg). Met als gevolg dat het volledige grond-

gebied verstedelijkt is. De lage dichtheid aan bebouwing werd aangemoedigd door stedenbouwkundige plannen en regels, geïnspireerd op het Garden City model. Een ontwikkeling die mee mogelijk gemaakt werd door de relatief lage prijs van de grond. Tussen de verspreide bebouwing liggen nog een aantal restanten van het oorspronkelijke landschap. Deze staan echter onder druk van nieuwe stedelijke ontwikkelingen, zoals het aansnijden van woonuitbreidingsgebieden, het uitbreiden van bedrijventerreinen en nieuwe weginfrastructuren zoals Spartacus. Het bebouwde landschap biedt echter ook kansen. Zo blijkt dat er een sterke relatie be-

staat tussen de morfologie van de verspreide bebouwing en het oorspronkelijke landschap; residentiële verkavelingen volgen oude bos- of drainage structuren en oude kernen liggen op makkelijk doorwaadbare plaatsen langs de Stiemerbeek. Kortom er zit een landschappelijk DNA in het verstedelijkingsproces. Het zichtbaar maken en versterken van dit DNA kan helpen om een nieuw evenwicht te vinden tussen verstedelijking en natuur. Zo zijn een aantal van de oude doorwaadbare plaatsen nog altijd herkenbaar ter hoogte van (oude) bruggen over de Stiemerbeek. De beek zelf is echter niet meer zichtbaar omdat deze ingebuisd is. Een voorstel

zou kunnen zijn om de beek terug open te maken en, door middel van fietsbruggen, het oude stratenpatroon terug te herstellen. Ook de opwaardering van het natuurlijke en cultuurhistorisch erfgoed biedt aanknopingspunten om het landschap te herstellen. Denk bijvoorbeeld aan watermolens (bv de Slagmolen nabij De maten), het cascadesysteem van vijvers in de vallei van de Stiemerbeek (bv De Maten), wasbekkens van de voormalige mijn Winterslag, oude meanders, enz.

Tuinwijken

Bossen rasterstructuur

'Stitches' op de beek

19de eeuwse raster

Demer Blokken

Haspengouwse filamenten

Naar een geïntegreerde aanpak op schaal van een vallei

Denken vanuit patronen, domeinen en infra-structuren

In een eerste poging om het landschappelijk DNA van het verstedelijkingsproces te vatten, is een gedetailleerde historische reconstructie gemaakt van het grondgebruik in de beekvallei. Dit levert een reeks bebouwingspatronen op, met telkens een specifieke interactie tussen bebouwing, infrastructuur en landschap:

- De woonstraten op het Kempisch plateau volgen de rasterstructuur van de dennenbossen die op het einde van de negentiende eeuw aangeplant zijn

- De stervormige stratenpatronen langs de vallei en de steilrand zijn gegroeid rond bruggen of molens

- Tussen de steilrand en de Demervallei volgen de verkavelingen de rasterstructuur van het fijnmazige drainagesysteem van dijken en beekjes die in de tweede helft van de negentiende eeuw aangelegd zijn om het moerassige valleigebied te cultiveren

- In de alluviale zone van de Demer zijn na het rechte trekken van de Demer in de jaren 60 groot-schalige complexen opgetrokken, zoals de universitaire campus Diepenbeek, het Provinciehuis, een groot bioscoopcomplex, enz. Simpelweg omdat hier plaats was

- Ten zuiden van de Demer (Haspengouw) is de bebouwing geconcentreerd op een reeks van wegen die haaks staan op de oude steenweg pa-

rallel aan de Demer. Deze wegen leiden elk naar een hoeve die samen de rijke landbouwgrond bewerkten

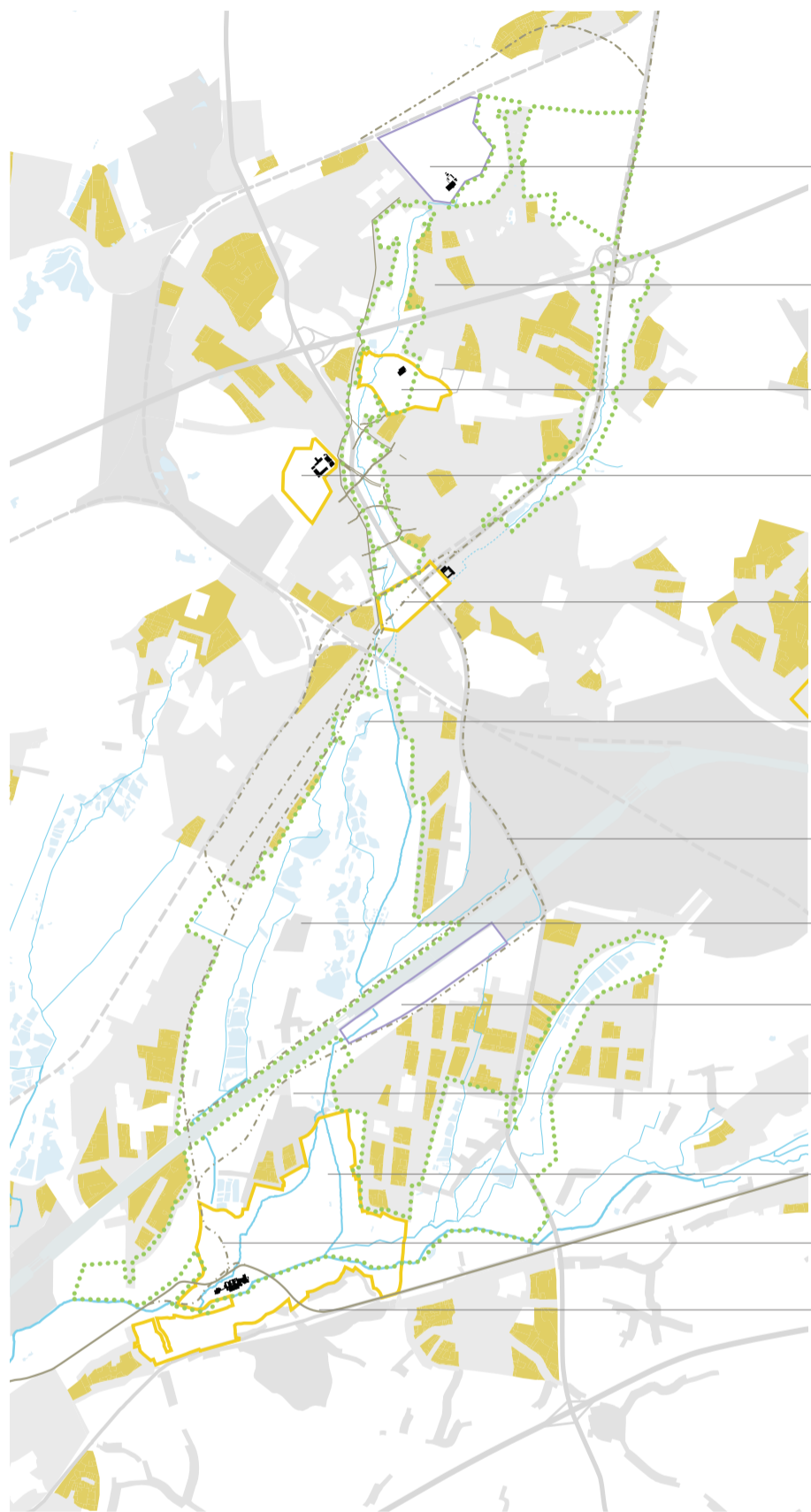
Elk van deze bebouwingspatronen kent niet enkel een eigen ontstaansgeschiedenis, maar ook een eigen transformatieproces. In beiden speelt het landschap een hoofdrol. Ook al is dit vandaag misschien niet overal even zichtbaar. Omdat de bebouwingsdichtheid in deze patronen erg laag is, vormen deze een derde ruimtelijk element, naast de grote domeinen en de onderbenutte infra-structuren (zie p. 14), dat ingezet kan worden in de zoektocht naar een nieuw evenwicht tussen verstedelijking en natuur.

Het complexe ruimtelijk verhaal van De Wijers wordt zo herschreven als een verzameling van

bevattelijke en hanteerbare ruimtelijke elementen, elk met een eigen interne rationaliteit en een beperkt aantal identificeerbare probleem-eigenaren. Dit maakt het coproductieproces een stuk eenvoudiger en laat toe om de haalbaarheid van mogelijke toekomstscenario's af te toetsen. Welke planningsinstrumenten zijn bijvoorbeeld noodzakelijk? Welke actor moet welke rol opnemen? Naar wie gaat eventuele meerwaarde? Wie draait op voor de kosten?

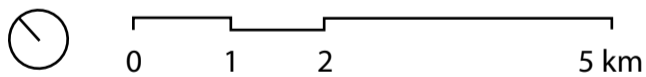
Lopende projecten en processen per sector (in 2012)

WATER / NATUUR / TRANSPORT INFRASTRUCTUUR / STEDELIJKE ONTWIKKELING

1. reconversie van het voormalige mijnterrein van Waterschei in een wetenschapspark (Thor).
2. vernieuwen van het rioleringsysteem (o/a gescheiden stelsel, waterzuivering, overstort). Actoren: Infrac (Genk), Aquafin, Infrac (Diepenbeek), stad Genk, gemeente Diepenbeek, Provincie Limburg, VMM, Bekkenssecretariaat Demer.
3. uitbreiding van het Sportbos met nieuwe recreatieve voorzieningen. Actor: stad Genk.
4. reconversie van het voormalige mijnterrein van Winterslag tot cultuurcluster en woonzone (C-Mine)
5. uitbreiding van het stadscentrum (project Xentro). Actor: stad Genk.
6. landinrichtingsproject Stiemerbeek (herstellen van de ecologische waarde van de vallei en het ontwikkelen van deze vallei als een lokale open ruimte verbinding). Actoren: VLM, stad Genk, Natuarpunt Genk & Natuarpunt Diepenbeek.
7. aanleg van de Spartacus sneltram (Noord). Actor: stad Genk, de Lijn, Vlaamse gemeenschap.
8. aansnijden van woonuitbreidingsgebied in de Maten. Actor: stad Genk.
9. aanleggen van industriezone naast het Albertkanaal.
10. aansnijden van woonuitbreidingsgebieden in de vallei van de Demer. Actor: gemeente Diepenbeek.
11. signaalgebied Waterbeheer. Actor: Demer Bekkenbeheer secretariaat en Campusbeheer
12. uitbreiding van de universiteitscampus en signaalgebied. Actor: Universiteit Hasselt, Provincie Limburg en Bekkenssecretariaat
13. aanleg van de Spartacus sneltram (Oost) door de vallei van de Demer. Actor: gemeente Diepenbeek, de Lijn, Vlaamse gemeenschap.

— Spartacus - Oost (vaste route)	■ Woongebied (gewestplan)
- - - Spartacus - Noord (scenarios van routes)	■ Woonuitbreidingsgebied (gewestplan)
⋯ Landinrichtingsproject Stiemerbeek (VLM)	□ Stadsprojecten (af of gepland)

Inzetten op lopende projecten en processen

De (financiële) middelen voor het implementeren van de vier uitdagingen voor Wijers zijn beperkt. Het is dan ook belangrijk dat bij elke nieuwe investering (publiek en privaat) voldoende aandacht besteed wordt aan het werken aan een nieuw evenwicht tussen verstedelijking en landschap. Nieuwe investeringsprojecten zouden met andere woorden ook een winst voor het natuurlijke landschap moeten betekenen en omgekeerd. Volgende type projecten bieden hiervoor ideale aanknopingspunten: waterhuishoudingswerken, natuurontwikkeling, stedelijke uitbreiding (bv Xentro of nieuwe woongebieden), het vernieuwen van verkeersinfrastructuur of de aanleg van nieuwe mobiliteitsprojecten (bv Spartacus lijn 2).

Voor elk van deze projecten lijken de onderscheiden ruimtelijke elementen -de grote domeinen en herkenbare bebouwingspatronen- het juiste schaalniveau om op te werken. Zo worden waterhuishoudingswerken en het vernieuwen van infrastructuur typisch op wijk- of domeinniveau uitgevoerd.

Een integrale gebiedsgerichte aanpak

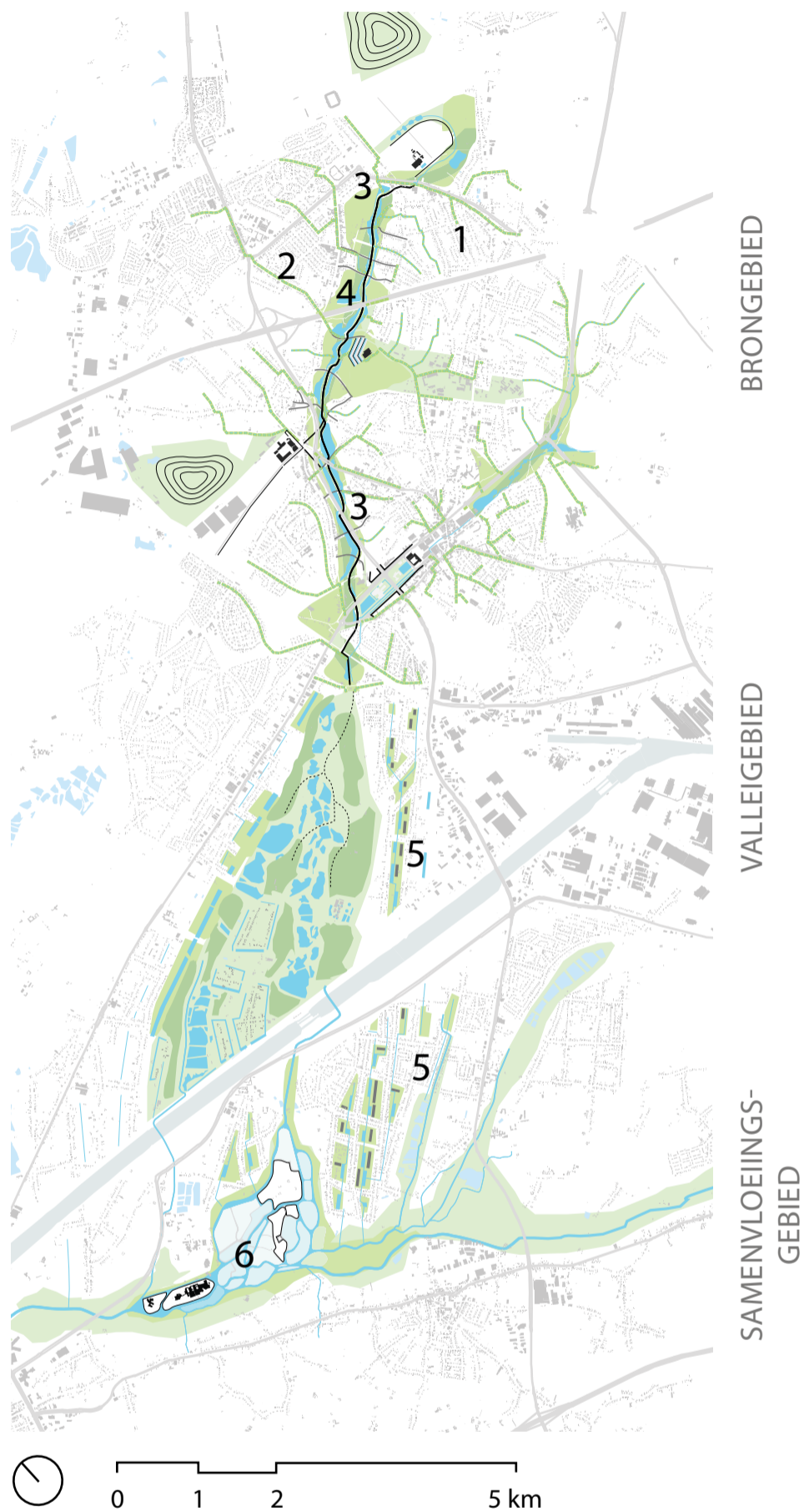
De vier uitdagingen in het samenwerkingsakkoord rond De Wijers hebben onder andere tot doel om de relevantie van natuur/biodiversiteit in (ruimtelijke) planningsprocessen te versterken. Specifiek wordt getracht om het belang van biodiversiteit en ecosysteem(diensten) mee op te nemen in de ontwerpfase, bij inrichtingsplannen

en als toetssteen bij lokale beslissingsprocessen. Gezien de centrale ligging van de Stiemerbeek in het regionaal stedelijk gebied Hasselt-Genk ligt de focus op de aanpak van integrale gebiedsgerichte projecten in, of in de buurt van de Stiemerbeek.

Een gebiedsgerichte benadering is vooral een holistische benadering waarbij gezocht wordt naar win-win situaties tussen verschillende sectoren. Er wordt gestreefd naar tastbare meerwaarde in een gebied waardoor 1+1 plots 3 wordt. Eén van de methodes om deze win-win situaties te creëren is ontwerpend onderzoek. Deze methode gaat uit van het bedenken en visualiseren van toekomstscenario's. Deze moeten enerzijds helpen om de (ruimtelijke) dynamiek van een gebied te vatten en moeten anderzijds aankno-

pingpunten opleveren om deze dynamiek bij te sturen. Deze scenario's worden tastbaar en zichtbaar gemaakt door middel van schetsen en 3D-visualisaties, waarbij men als het ware doorheen de toekomstige ruimtes kan wandelen en de gevolgen van alternatieve voorstellen kan verkennen. Dit maakt van ontwerpend onderzoek een krachtig instrument voor het realiseren van integrale projecten, maar vooral een krachtig communicatiemiddel dat in een coproductieproces ingezet kan worden.

Ontwerpend onderzoek

Herwonnen vallei

Wegen als dammen

LIJNVORMIG

Een matrix van ontsluitingsstrategieën

De inzet is dus het versterken van het landschap van De Wijers door grote domeinen, autonome weefsel patronen (met een relatief lage bebouwingdichtheid) en onderbenutte infrastructuur te verlandschappelijken om zo een continue, regionale blauwgroene structuur te creëren. Deze

opdracht vormde het uitgangspunt van twee internationale ontwerpworkshops; een eerste in Genk van 23 tot 30 maart 2012, en een tweede in Zonhoven van 6 tot 13 september 2013. De eerste workshop resulteerde in een reeks scenario's voor het transformeren van de drie geschetste verstedelijkingselementen – domeinen, patronen en infrastructuur. Deze scenario's zijn samenge-

vat in een matrix bestaande uit drie rijen en drie kolommen.

De rijen verwijzen naar de drie landschapstypes die zo kenmerkend zijn voor De Wijers, namelijk het brongebied, het valleigebied en het samen-vloeiingsgebied. De kolommen verwijzen dan weer naar de verstedelijkingselementen. Deze kunnen, op basis van hun morfologische ken-

merken, tot drie types herleid worden, namelijk lijnvormige, netwerkvormige of vlakvormige elementen. Lijnvormige elementen zijn bijvoorbeeld de spoorweg, het kanaal, de snelweg en lintbebouwing. Deze liggen ofwel op de grens van het overstromingsgebied, recht in de beekvallei, of dwars door alles heen. Netwerkvormige elementen zijn bijvoorbeeld de verkaveling, de

Waterstraat

Wadi-terrassen

Collectieve watertuinen

Demer campus

NETWERKVORMIG

VLAKVORMIG

tuinwijk en de historische kern. Deze volgen soms historische dijkstructuren, bospaden, landwegen of de steilrand. Vlakvormige elementen zijn het bedrijventerrein, het mijnterrein en de universitaire campus Diepenbeek. Deze zoeken eerst de gemene gronden op en duiken later het overstroomingsgebied in omdat er nergens anders meer grond beschikbaar is.

De matrix plaatst enerzijds de scenario's, die tijdens de ontwerpworkshop ontworpen zijn, in een ruimer ruimtelijk kader, en is anderzijds een samenvatting van de methode die tijdens dit ontwerpend onderzoek gebruikt is om een geïntegreerde visie uit te werken op schaal van een regio. Een methode die vertrekt van een regionale analyse, deze regio vervolgens opdeelt in een

aantal (relatief) autonome beekvalleien, de analyse verder zet op schaal van één beekvallei, deze vallei opnieuw opdeelt in ruimtelijke elementen, voor elk element scenario's ontwikkelt, om deze uiteindelijk terug uit te zoomen tot de schaal van de regio.

De matrix maakt ten slotte ook duidelijk dat het ontwerpend onderzoek nog niet af is. Zo zijn er

niet alleen nog heel wat lege plekken, maar zijn er voor elke combinatie van landschapstype en ruimtelijk element natuurlijk meerdere ontsluitingsstrategieën mogelijk.

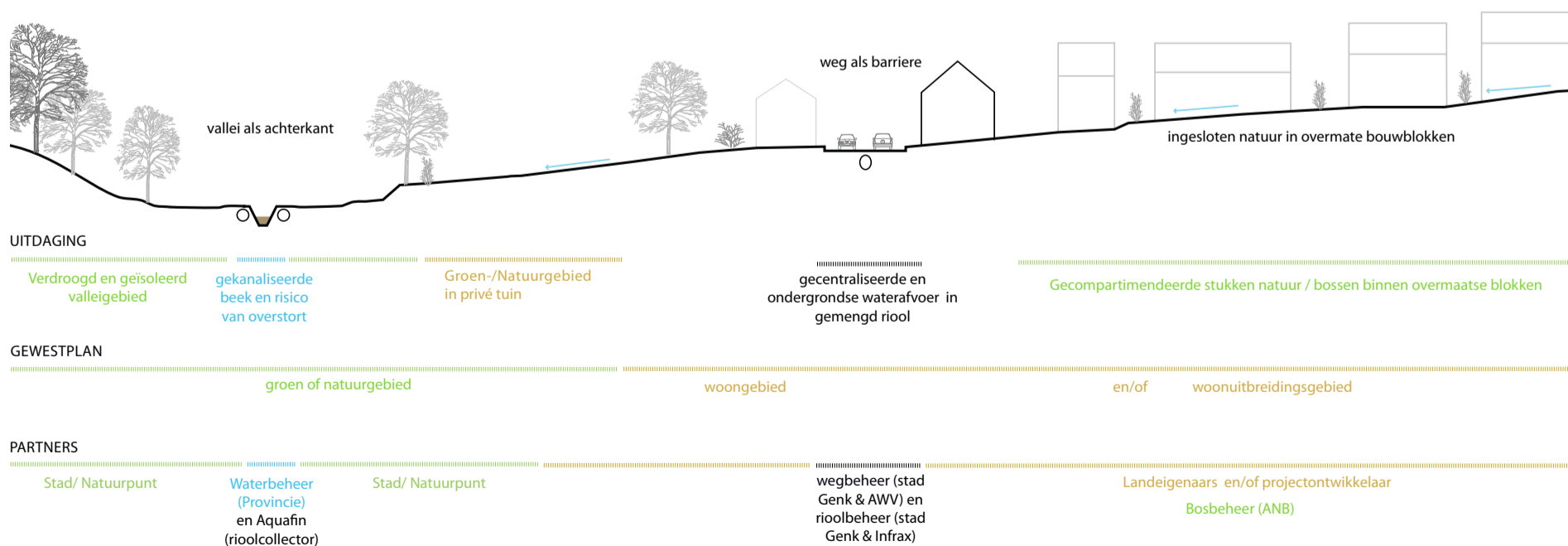
1. Wadi-terrassen

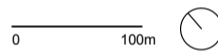
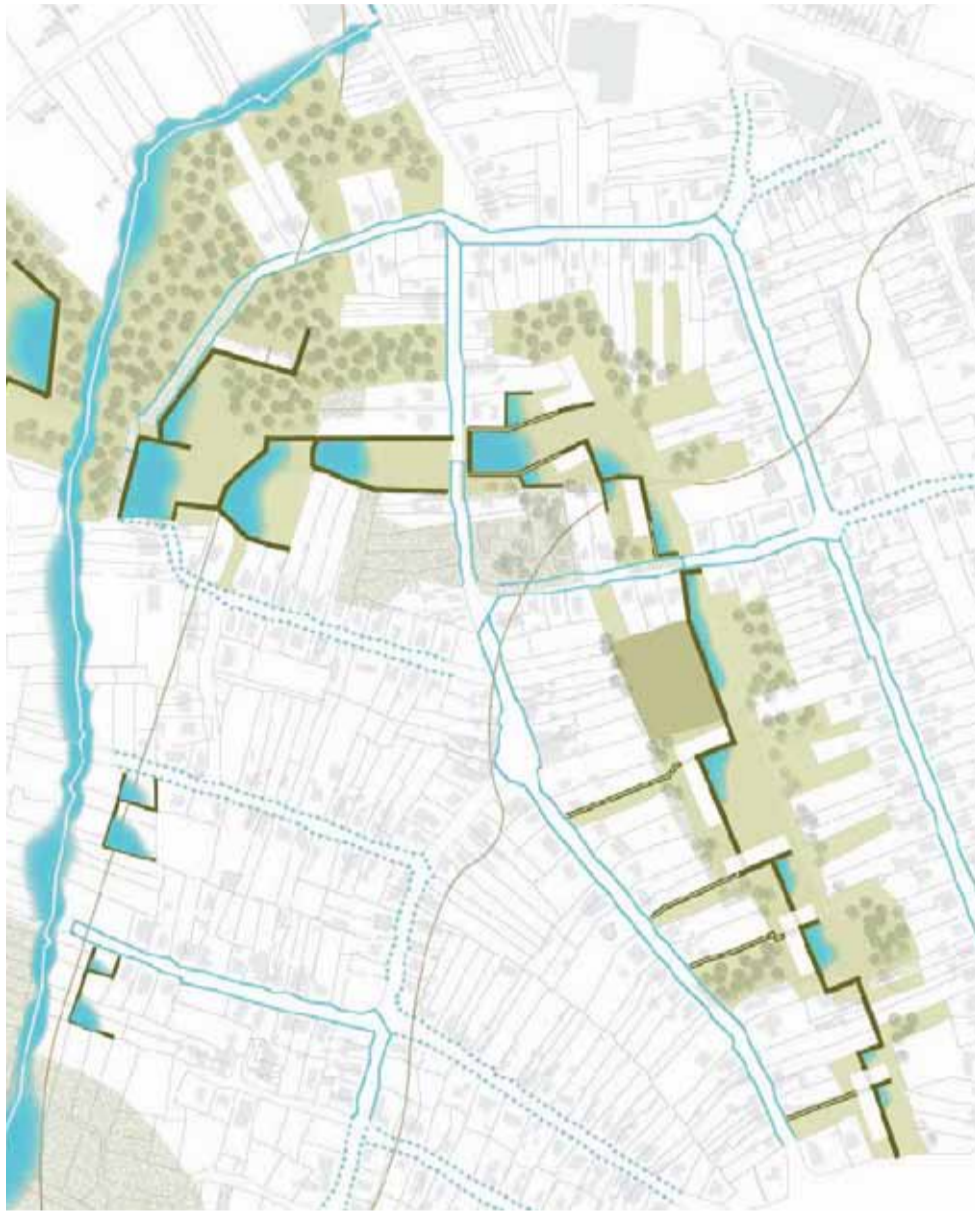
UITDAGING

Het valleigebied ten noorden van de steilrand bestaat uit residentiële verkavelingen met daartussen resten van wat ooit een uitgestrekt naaldbos was. De verkavelingsstructuur is gebaseerd op de oude boswegen waardoor de maaswijdte van het stratenpatroon groot is en de woningen fragmenten bos omsluiten. Er zijn plannen om ook deze bosfragmenten te verkavelen waardoor de verharding nog verder zou toenemen en het rioleringsstelsel nog verder onder druk zou komen te staan, ook letterlijk. Het rioleringsstelsel is nu al overbelast en bij zware regen treden de overstorten langs de Stiemerbeek in werking met vervuiling van de beek tot gevolg. Een verdere verstedelijking van deze zone zou dit probleem nog verergeren. Een mogelijke oplossing is het aanleggen van een natuurlijk afvoersysteem van hemelwater, geïntegreerd in de stedelijke omgeving.

PARTNERS

Landeigenaars: privé en projectontwikkelaars
 Waterbeheerder: grachten (Stad Genk) en Stiemerbeek 2e categorie (Provincie Limburg)
 Rioleringsbeheerders (Infrac en Aquafin) en wegeninfrastructuur (Stad Genk en AWW)
 Bosbeheer: ANB

STRATEGIE

Het project stelt voor om de binnengebieden van de bouwblokken te structureren in functie van afvoer en berging van regen- en oppervlaktewater. Afhankelijk van de beschikbare ruimte worden wadi's en grachten aangelegd. Dit principe reactiveert het natuurlijke mechanisme van infiltratie om de vallei te voeden. Zo evolueert het ruimtelijk statuut van een binnengebied van een onbereikbaar bosfragment tot een (semi) publieke blauwgroene ecologische vinger verbonden met de beekvallei.

ONTSluitING

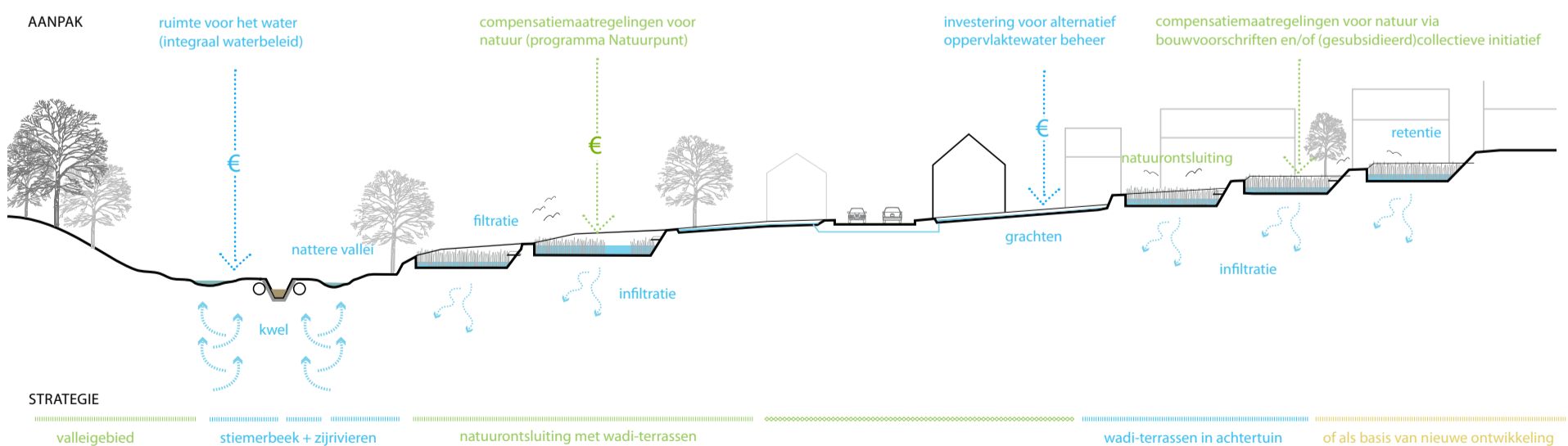
De nieuwe waterstructuur kan een kader vormen voor eventuele stedelijke ontwikkelingen in de binnengebieden. Tegelijkertijd geven de blauwgroene vingers de aanleiding voor een kwalitatieve ontsluiting voor zacht (niet-gemotoriseerd) verkeer.

AANPAK

Wanneer de binnengebieden in woonuitbreidingsgebied liggen, kan deze strategie worden opgenomen in de bouwvoorschriften voor de verkavelingsvergunning.

Indien de binnengebieden bestaan uit grote privétuinen kan een collectieve subsidie een strategie zijn om infiltratiegebieden te realiseren. Eigenaars zouden dan collectief een aanvraag kunnen indienen om vervolgens subsidies te kunnen ontvangen voor het aanleggen van waterberging en het (gedeeltelijk) ontwikkelen van hun tuinen.

Financiering kan deels komen van een algemene strategie voor het beheer van oppervlaktewater, maar ook als een alternatief voor het uitvoeren van het erg kostbare gescheiden rioleringsstelsel. Daarnaast kan financiering ook komen van bestaande compensatiemaatregelen (bijvoorbeeld watertoets op nieuwe ontwikkelingen), maar ook van het programma van groene vingers van Natuurpunt.

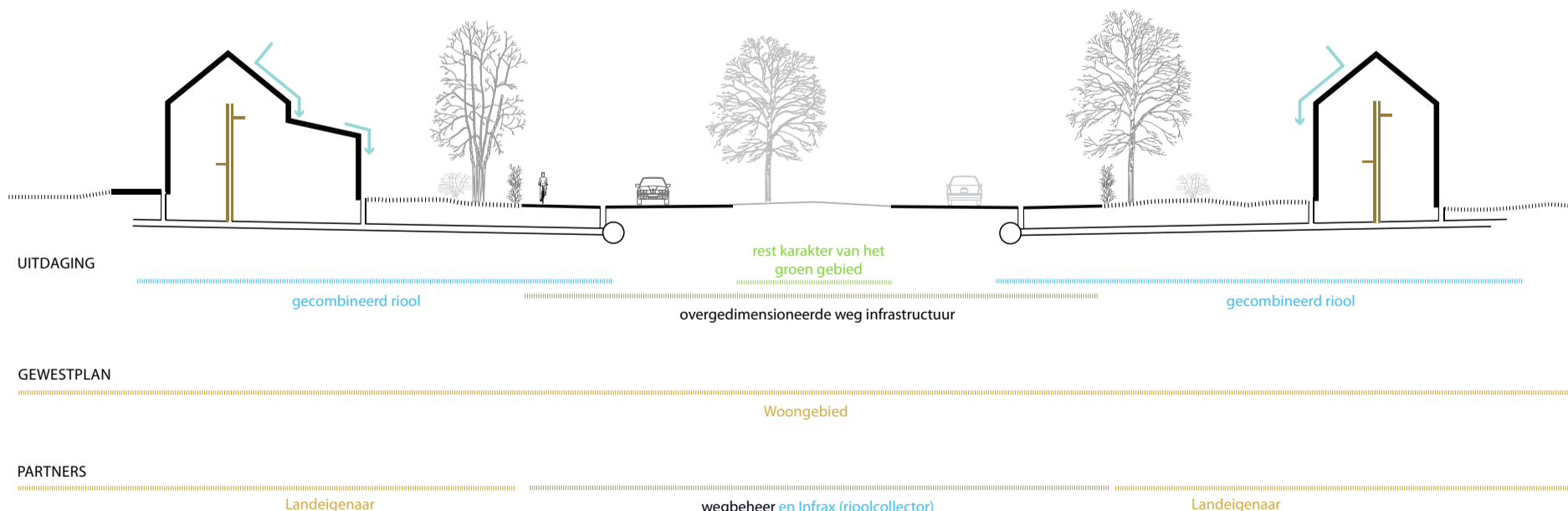
2. Waterstraat

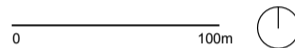
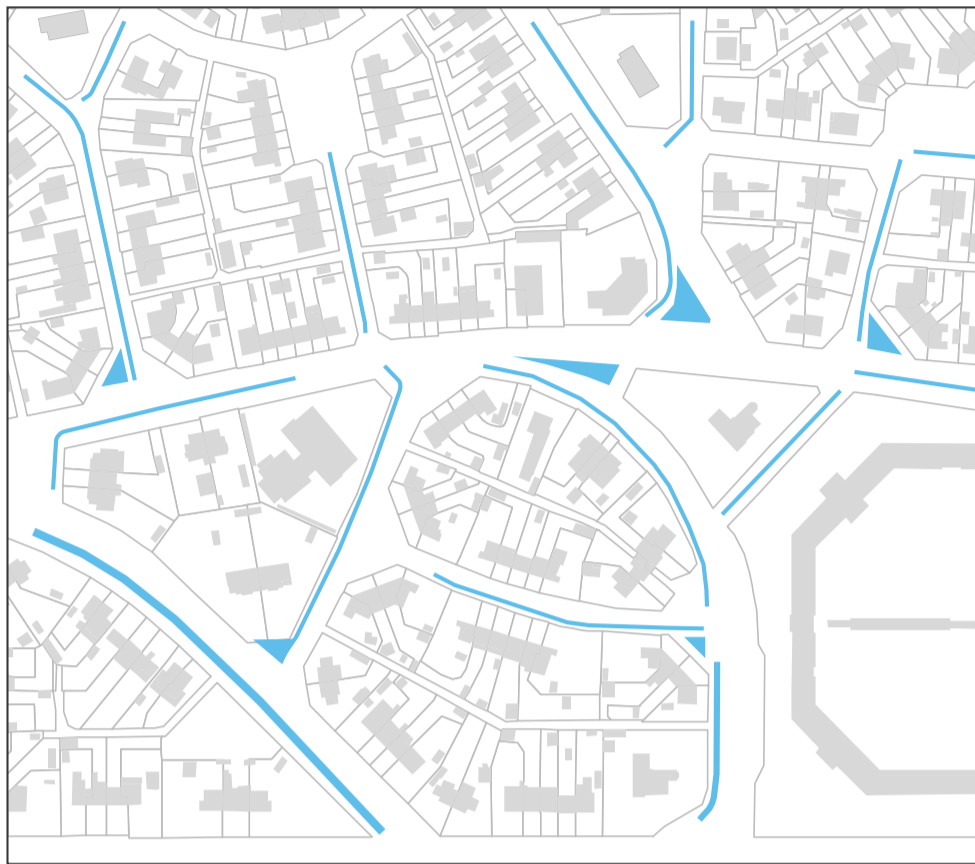
UITDAGING

Stroomopwaarts wordt de vallei van de Stiemerbeek gekenmerkt door woonstraten en verkavelingen, waaronder ook tuinvijken uit de 20ste eeuw. Deze tuinvijken zijn georganiseerd rond royale publieke ruimte. Het voorstel is om een deel van deze ruimte in te zetten om het probleem van het overbelaste rioleringsysteem aan te pakken.

PARTNERS

Wegbeheerder: Stad Genk en Gewest (AWV)
Rioleringsbeheerders (Infrac en Aquafin)

STRATEGIE

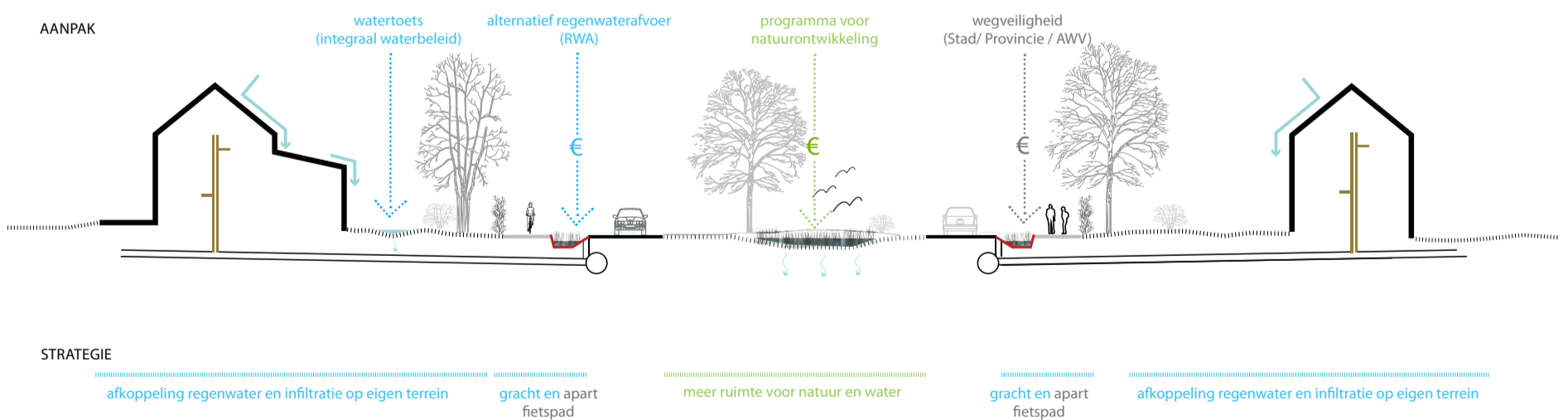
Het principe van de 'waterstraat' gaat uit van het herprofilen van bestaande straten om natuurlijke afvoer van regenwater mogelijk te maken. Zo zou een netwerk van grachten kunnen zorgen voor een toename aan infiltratie waardoor regenwater geleidelijk wordt afgevoerd naar de Stiemerbeek.

ONTSluitING

Dit nieuwe blauwgroene netwerk verbonden met de Stiemerbeek versterkt het ecologische potentieel van het gebied, en kan tegelijkertijd de veiligheid van het wegennet verbeteren.

AANPAK

De strategie van de waterstraat is een kwalitatief-ruimtelijk alternatief voor investeringen die sowieso noodzakelijk zijn voor regenwaterafvoer (RWA). Dit alternatief is goedkoper en milieuvriendelijker dan investeren in een gescheiden rioleringsstelsel. Het vereist wel een coördinatie tussen rioolbeheerders, stedelijke planning en mobiliteit.

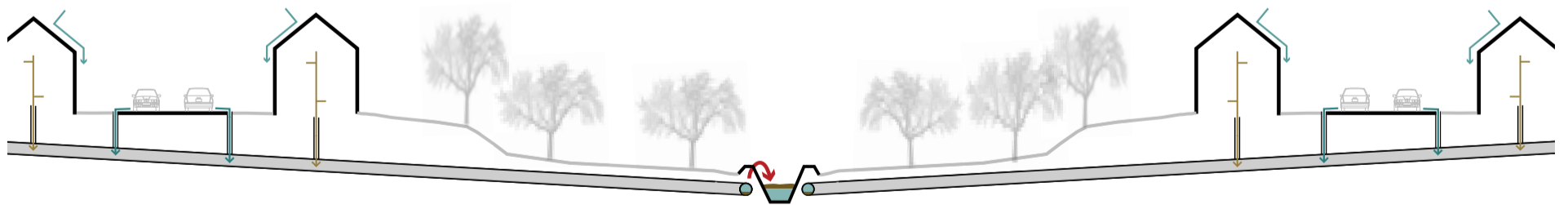
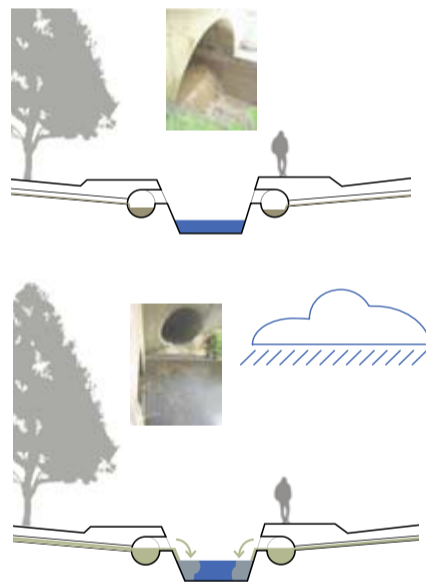
3. Herwonnen vallei

UITDAGING

De natuurlijke dynamiek van de Stiemerbeek is sterk verstoord. Mijnverzakkingen, nieuwe verkavelingen, het rechte trekken en kanalisatie, enz, maken dat de beek volledig losgekoppeld is van haar natuurlijke bedding. Het resultaat is een drastische vermindering van haar ecologische rol en zelfregulerende capaciteit waardoor er stroomafwaarts meer debietpieken voorkomen met overstromingen tot gevolg. Een mogelijke oplossing is om de regulerende capaciteit van de beek te herstellen, door het profiel van de vallei (opnieuw) te wijzigen.

PARTNERS

Waterbeheerder (beek categorie 2)
 Provincie Limburg
 Stad Genk
 Rioleringsbeheerders- collector (Infrac)
 Natuurbeheerders: Natuurpunt
 VLM: landinrichtingsproject Stiemerbeek

UITDAGING

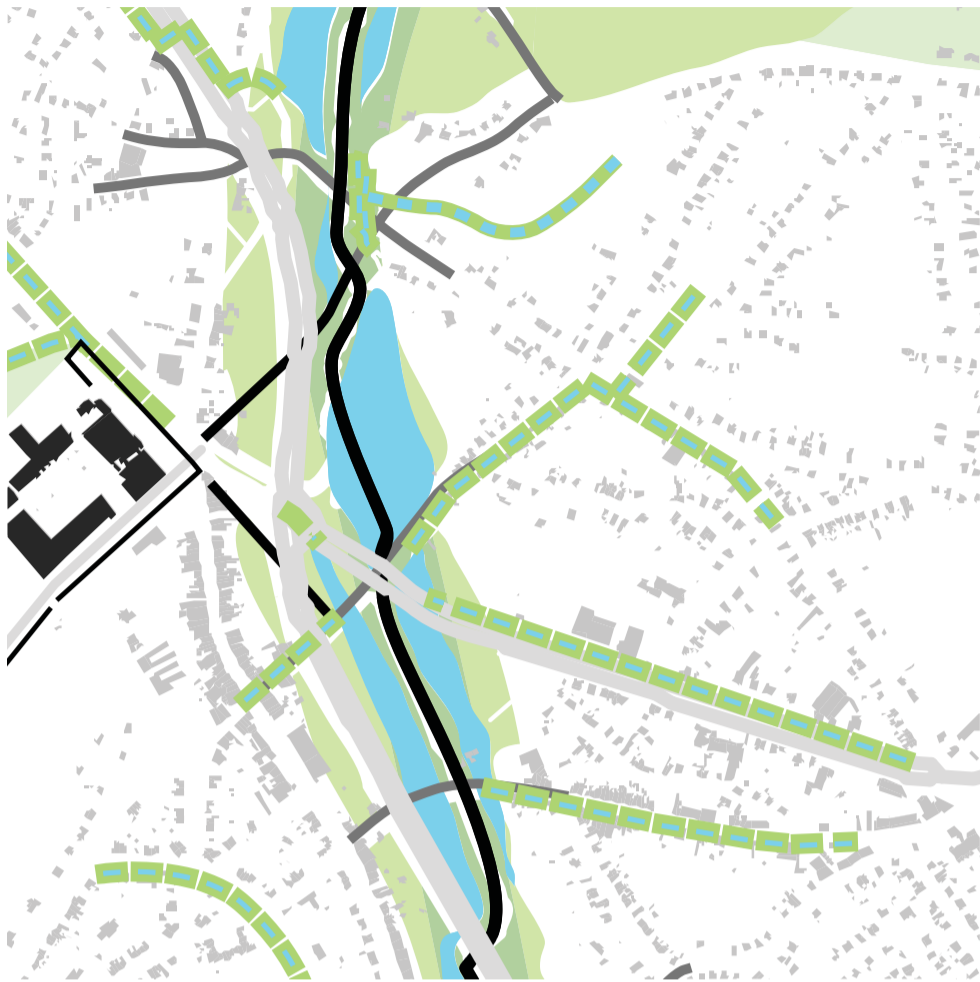
verzadiging van de gecombineerde riolering uitgedroogd dal overstort gekanaliseerde beek overstort uitgedroogd dal verzadiging van de gecombineerde riolering

GEWESTPLAN

woongebied groen of natuurgebied woonuitbreidingsgebied

PARTNERS

wegbeheerder Stad Genk/ Natuurbeheerder wegbeheerder
 rioleringsbeheerders +5m Waterbeheerder +5m rioleringsbeheerders

STRATEGIE

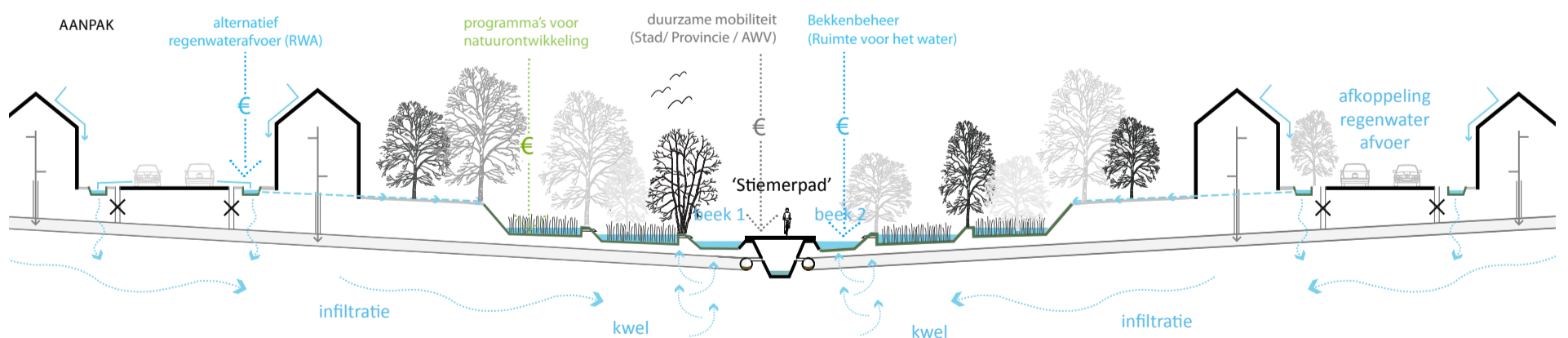
Het voorstel is om de oude afgesneden meanders terug in te schakelen. Hierdoor ontstaat een natuurlijke waterdynamiek langs beide zijden van de huidige gekanaliseerde rivierbedding. Verlaten bezinkingsbekkens uit de periode van de mijnontginning kunnen ingeschakeld worden als retentie- en infiltratiegebieden. Het nieuwe vallei-profiel, gekoppeld aan extra ruimte voor retentie en infiltratie geeft op deze manier uitvoering aan de principes van integraal waterbeheer. Zeker als ook de wadi- (1) en waterstraat-strategie (2) uitgevoerd worden. Deze laatste zorgen immers voor een regelmatige watertoevoer, zonder al te grote pieken. De aanwezige betonnen rivierbedding kan dienst doen als extra opvangbekken voor het rioleringsstelsel met het oog op een optimale werking van het waterzuiveringsstelsel. De betonnen bak kan worden afgedekt met een fietspad en zou zo een tangentiële ontsluiting van Genk kunnen creëren voor fietsers en voetgangers.

ONTSluitING

Door de blauwgroene functie van de Stiemerbeek te herstellen en tegelijkertijd te investeren in een fietspad wordt een belangrijke fietsroute gerealiseerd op schaal van het regionaal stedelijk gebied Hasselt-Genk. Ook een aantal centrale voorzieningen (centrum-Xentro, Cmine, Thorpark Waterschei) en woongebieden worden op deze manier duurzaam ontsloten.

AANPAK

In tegenstelling tot dure technische oplossingen uit het verleden is deze strategie gericht op het vrijmaken van ruimte voor water. Investerings voor grondaankopen worden gerechtvaardigd door de milieuwinst: een lager verontreinigingsrisico, een betere waterregulatie, en daarmee ook beperking van het risico op overstromingen stroomafwaarts. Bovendien bezit de stad Genk ongeveer 50% van alle valleigruond. Ten slotte geldt er ook een erfgoedwaarde van vijf meter aan elke zijde van de beek in functie van onderhoud. Een multi-sectorale aanpak is nodig met alle partners om deze strategie te realiseren.

STRATEGIE

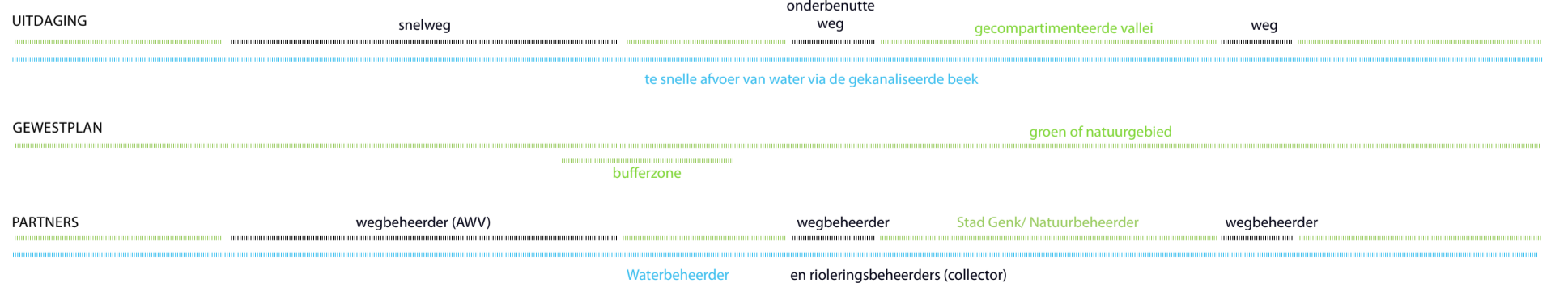
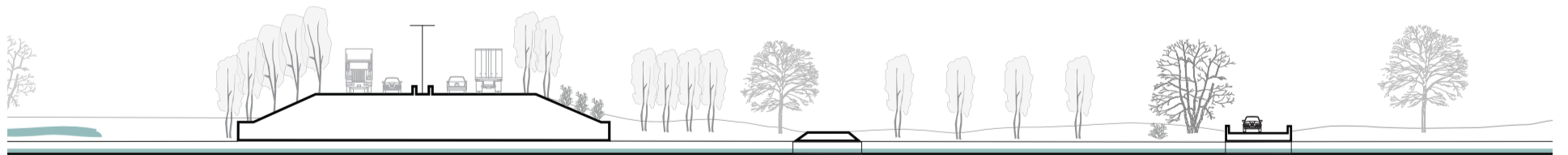
4. Wegen als dammen

UITDAGING

De vallei is ook sterk verstoord door weginfrastructuur (vb. Westerring). Deze versnipperen de Stiemerbeek waardoor de eco-hydrologische en recreatieve functie suboptimaal blijft. Een mogelijke oplossing is om een aantal van deze infrastructuren te transformeren tot groene fiets- en wandelroute (bv Stegestraat, Nieuwdorpstraat, Heppenzeelstraat, Parebemdstraat...) of zelfs volledig te verwijderen omdat deze overbodig zijn (bv uitrit van de Westerring naar de Postbaan).

PARTNERS

Waterbeheerder (beek categorie 2): Provincie Limburg
 Natuurbeheerders: Natuurpunt
 Wegbeheerder: stad Genk, AWV en Provincie Limburg
 VLM: landinrichtingsproject Stiemerbeek

5. Collectieve watertuinen

UITDAGING

De middenloop van de Stiemerbeek kent een beperkt verval waardoor het van origine redelijk moerassig is. Dit is in de loop van de negentiende eeuw gecultiveerd met een systeem van dijkes en beekjes. De huidige verkavelingen hebben deze dijk- en beekstructuur gevolgd. Omwille van de ruime maat van deze structuur, liggen achter de woningen nog grote open ruimte gebieden. Deze zijn veelal bestemd als woonuitbreidingsgebied. Een ondoordachte ontwikkeling van deze gebieden zou niet enkel prachtige stukken landschap verder versnipperen, maar zou ook de waterhuishouding van de vallei verder aantasten. Een mogelijk antwoord ligt in een 'slimme verdichting' van deze gebieden.

PARTNERS

Landeigenaars: privé, stad Genk, gemeente Diepenbeek en projectontwikkelaars
 Dienst ruimtelijke ordening (provincie Limburg, Genk/Diepenbeek)
 Infrac
 VLM: landinrichtingsproject Stiemerbeek

UITDAGING

verzadiging van de gecombineerde riolering

laag gelegen en natte binnenblokken

verzadiging van de gecombineerde riolering

GEWESTPLAN

woongebied

woonuitbreidingsgebied

woongebied

PARTNERS

weg- en riolerings-beheer

landeigenaar

landeigenaar binnenblok (in Diepenbeek = de gemeente)

landeigenaar

weg- en riolerings-beheer

STRATEGIE

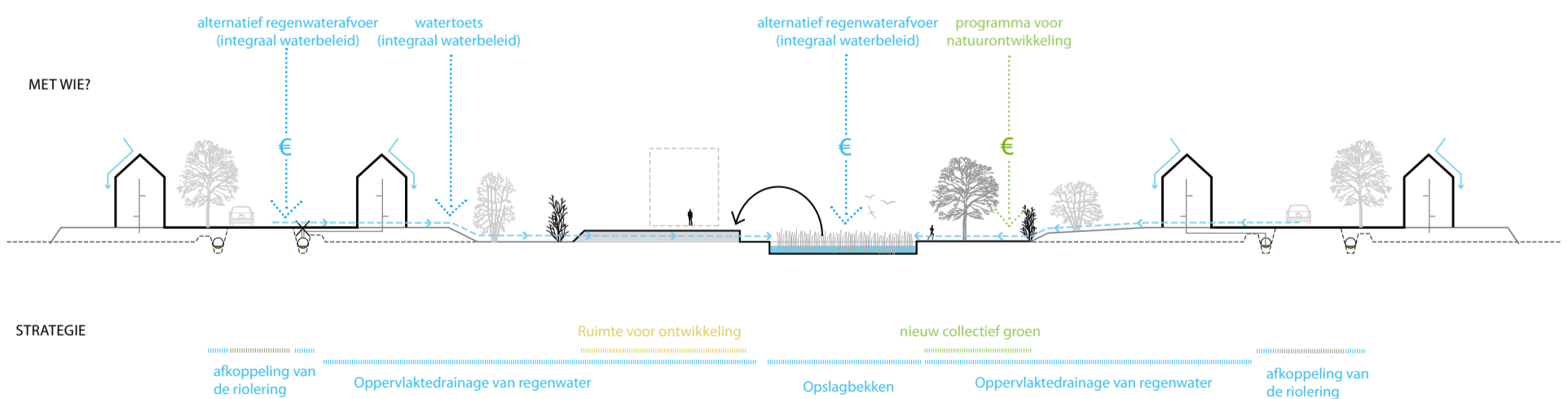
Het voorstel is om de achterliggende open ruimte gebieden te verdichten via 'collectieve watertuinen'. Het vertrekpunt is de hydrologische structuur die destijds werd aangelegd om deze gebieden bruikbaar te maken voor landbouw. Deze structuur kan verder geoptimaliseerd worden om oppervlaktewater te draineren naar de Stiermerbeek. Het grondverzet dat hier mee gepaard gaat, kan vervolgens gebruikt worden als basis om compactere gebouwtypes in te planten.

ONTSluitING

Het systeem van collectieve watertuinen introduceert een nieuw blauwgroen netwerk op schaal van een verkaveling. Het biedt niet alleen een duurzaam en ecologisch alternatief voor waterbeheer, het zorgt ook voor de permeabiliteit en de continuïteit van de open ruimte. Om de doorwaadbaarheid van dit netwerk te optimaliseren, is het voorstel om op een aantal wegen op strategische plekken door te knippen. Auto's kunnen niet meer door, fietsers en voetgangers nog wel. Zo krijgt het watersysteem de vrije loop.

AANPAK

Het realiseren van collectieve watertuinen vereist aangepaste stedenbouwkundige voorschriften. Aangezien de meeste resterende open ruimte binnen de blokken in eigendom zijn van de gemeente is het relatief eenvoudig om deze voorschriften juridisch vast te leggen.

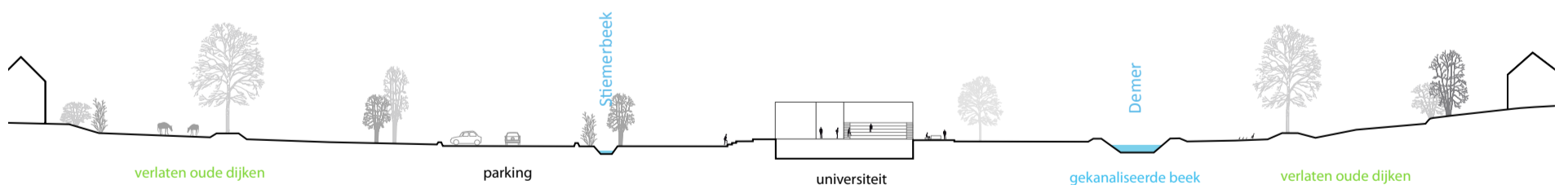
6. Een Demer campus

UITDAGING

De universitaire campus werd gebouwd in de jaren zestig na het kanalisieren en rechte trekken van de Demer met het idee dat de rivier beheersbaar was geworden. Recente overstromingen (najaar 2010) bewezen echter dat dit niet het geval was. Het overstromingsrisico kan in de toekomst nog stijgen omwille van een toenemende verharding stroomopwaarts en van de almaar hevigere regenbuien veroorzaakt door de klimaatverandering. Op het gewestplan is de universitaire campus gecategoriseerd als een zone voor openbaar nut. In principe mag deze verder worden bebouwd. Omwille van het gevaar van nieuwe overstromingen werd het gebied aangeduid als signaalgebied. Dit houdt in dat er nood is aan een evenwichtige balans tussen ruimte voor water en ruimte voor nieuwe ontwikkelingen. Tevens moet er voldoende aandacht worden besteed aan het versterken van de vallei als ecologische verbinding en de recreatieve meerwaarde die een vallei biedt.

PARTNERS

Landeigenaars: privé, gemeente Diepenbeek, Universiteit Hasselt, Provincie Limburg
 Campusbeheer Universiteit Hasselt
 Waterbeheer (VMM)
 De Lijn (Spartacus lijn 1)
 VLM: landinrichtingsproject Stiemerbeek

overstromingsrisico

UITDAGING

ecologische functie van de vallei verstoord door harde functies

GEWESTPLAN

woongebied

zone voor openbaar nut

woongebied

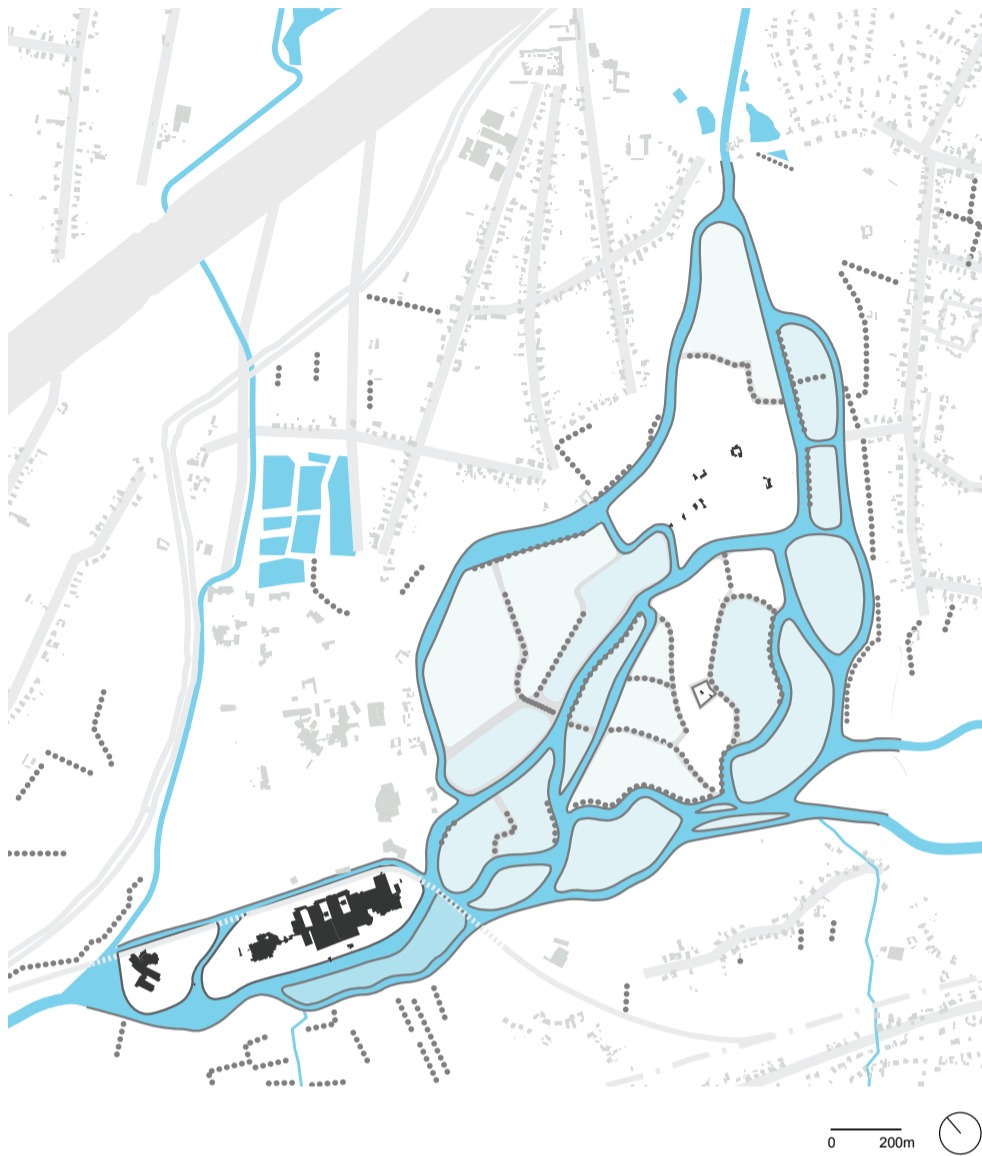
PARTNERS

Landeigenaars

ANB/ Natuurpunt / VLM

campusbeheer

waterbeheer (VMM)

STRATEGIE

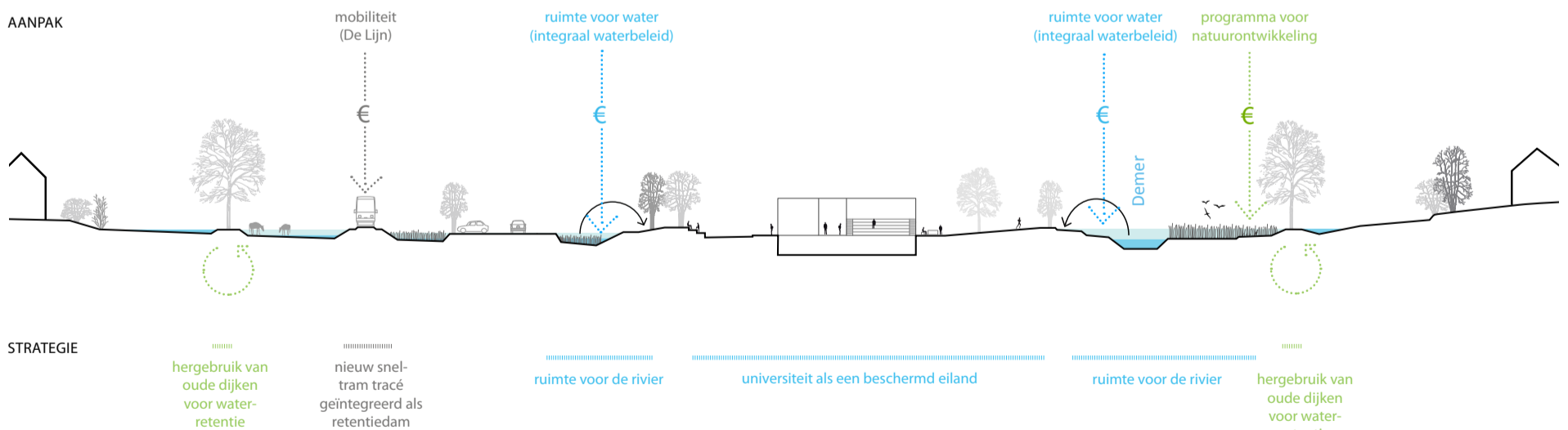
Om zowel het versterken van de open ruimte voor waterberging, landbouw, stedelijk park, recreatieve ontsluiting, enz. als de verdere ontwikkeling van de campus mogelijk te maken wordt een landschap van kamers voorgesteld. De kamers worden afgebakend met dijken (nieuw of bestaand) op basis van oude meanders in de Demervallei. De dijken hebben verschillende hoogtes zodat ze de overstroombaarheid reguleren, afhankelijk van de evolutie in waterdebiet in de toekomst.

ONTSLUITING

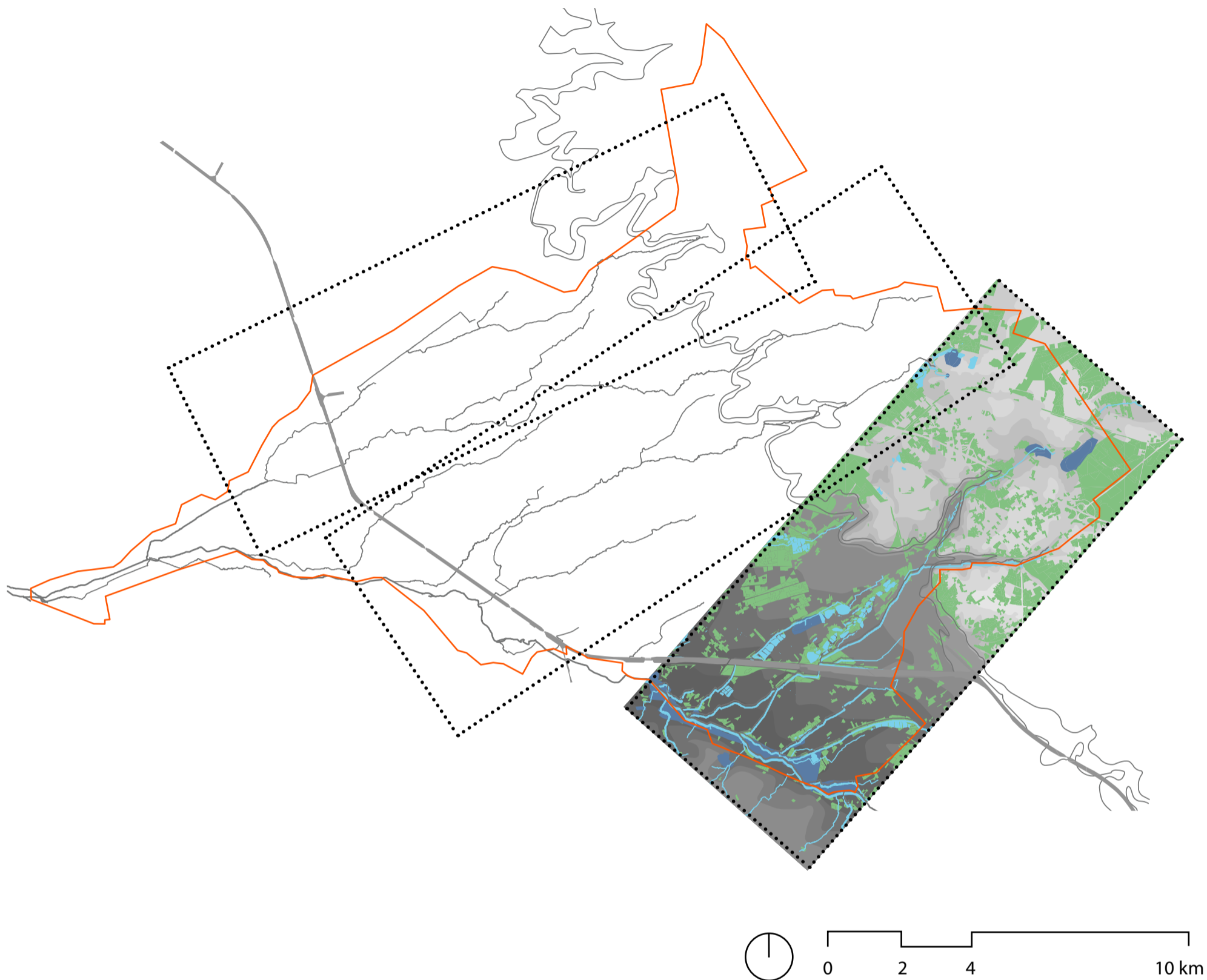
Het kamersysteem genereert een flexibel, seizoensgebonden, dynamisch en veerkrachtig landschap. Tegelijkertijd introduceert dit systeem een landschappelijk kader waarbinnen bestaande en nieuwe ontwikkelingen geoptimaliseerd kunnen worden. De ruimtes achter de hoogste dijkstructuren kunnen verder verdicht worden, rekening houdend met bouwtechnische randvoorwaarden om zo veel mogelijk water vast te houden of te draineren naar de Demer.

AANPAK

De universitaire campus is het onderwerp van een reeks projecten en uitdagingen: zo komt er een halte van het sneltramnetwerk Spartacus; plant de universiteit een aantal uitbreidingen; is er nood aan bescherming tegen overstromingen; is er op bekken niveau nood aan waterberging; enz. Al deze projecten zullen het landschap aanzienlijk beïnvloeden en belangrijke investeringen eisen. Door deze te integreren in een coherente ruimtelijke en landschappelijke visie, kunnen ze elk bijdragen aan de ontwikkeling van de landschapskamers.

Deel 3: naar een regionale aanpak

Van de vallei van de Stiemerbeek ...

De Wijers is een sterk verstedelijkte regio doorsneden door snelwegen, het Albertkanaal en een fijnmazig netwerk van regionale en lokale wegen. Tussen deze infrastructuur en achter de talrijke verkavelingen, tuinvijeken, bebouwingslinten en bedrijventerreinen liggen prachtige ingesloten heidegebiedjes, vijvercomplexen, bosfragmenten, en beekvalleien. Sommigen zijn toeristische trekpleisters (vb. domein Bokrijk), maar het merendeel is onbekend, zelfs bij de omliggende bewoners. En onbekend maakt onbemind. Het gevaar bestaat dan ook dat deze landschappelijke rijkdom langzaam verder versnipperd en verstedelijkt.

Versnippering kent echter heel wat nadelen, zowel naar stedelijke activiteit (bv inefficiënt openbaar vervoer, dure nutsvoorzieningen, verkeerscongestie, aantasting van de leefbaarheid), naar open ruimte (slecht functionerende natuurgebieden leiden tot een achteruitgang van biodiversiteit) als naar beleefbaarheid. De Vlaamse Landmaatschappij heeft daarom, samen met een reeks lokale partners, vier uitdagingen geformuleerd om dit versnipperingsproces te stoppen en het landschap te versterken. De uitdagingen gaan uit van een gebiedsgerichte aanpak. Dit rapport wil een ruimtelijk kader aanreiken voor deze aanpak. Dit kader bestaat uit de volgende drie onderdelen: een ruimtelijke visie voor de regio van De Wijers, een reeks ontsluitingsstrategieën, en de methode die gebruikt is om dit kader uit te werken.

Een ruimtelijke visie voor de Wijers

De ruimtelijke visie bestaat uit het introduceren van een regionale 'ladderstructuur'. De 'benen' van de ladder worden gevormd door drie parallelle oost-west georiënteerde structuren: het oude kolenspoor, het Albertkanaal en de Demer. De 'sporten' zijn de beekvalleien: de Mangelbeek, de Roosterbeek/Slangebeek, de Zusterkloosterbeek en de Stiemerbeek. De figuur van de ladder laat toe om de specifieke ecologische kenmerken van elke vallei te versterken, en om De Wijers als regio toegankelijk en leesbaarder te maken als een aaneengesloten natuurgebied. De potentie van deze visie is 'getest' tijdens een ontwerpworkshop die zich concentreerde op één sport van de ladder, namelijk, de vallei van de Stiemerbeek. Het voorstel is om gelijkaardige ontwerp-

workshops te organiseren voor de andere vallei-gebieden.

Een reeks duurzame ontsluitingsstrategieën

Het ontwerpend onderzoek heeft aangetoond dat er binnen het verstedelijkt gebied van De Wijers nog heel wat ruimte is voor het creëren van nieuwe verbindingen tussen geïsoleerde landschapsfragmenten. Concreet gaat het om grote domeinen, onderbenutte infrastructuren en autonome bebouwingspatronen (met een relatief lage bebouwingsdichtheid). Tijdens het onderzoek zijn strategieën ontwikkeld om concrete varianten van deze drie verstedelijkingsvormen te verlandschappelijken en zo een continu blauwgroen netwerk te creëren.

De vallei van de Stiemerbeek diende hierbij als case. Voor een zevental locaties zijn uitdagingen omschreven, probleemeigenaren opgesomd, een ontsluitingsstrategie uitgewerkt en mogelijkheden voor uitvoering verkend. De strategieën zijn uiteindelijk samengevat in een matrix; als een combinatie van een landschapstype en een bebouwingstype; met andere woorden, als een integratie van verstedelijking en landschap.

Ontwerpend onderzoek op schaal van een regio

Het ontwerpend onderzoek vertrekt van de stelling dat het ontsluiten van een landschap niet enkel de beleefbaarheid van dit landschap kan verhogen, maar ook de continuïteit en samenhang van dit landschap kan versterken. Door een slimme ontsluiting kunnen namelijk nieuwe

verbindingen tussen geïsoleerde landschapsfragmenten getrokken worden en kan zo een regionale blauwgroene structuur ontstaan. Voorliggend ontwerpend onderzoek is uitgevoerd in drie stappen.

Een eerste stap concentreert op het uitvoeren van een regionale analyse. Deze analyse moet inzicht verschaffen in de landschappelijke systemen die de regio vorm gegeven hebben en vandaag nog altijd vorm geven. In het geval van De Wijers zijn deze systemen de beekvalleien.

Een tweede stap vertrekt opnieuw van een analyse, maar deze keer op schaal van één zo'n systeem, in dit geval de vallei van de Stiemerbeek. Opnieuw blijkt deze vallei uit subsystemen te bestaan, elk met een eigen logica en verstedelijkingsdynamiek, telkens verweven met het onderliggende landschap. Voor een aantal van deze

subsystemen zijn vervolgens scenario's ontworpen die suggereren hoe elk systeem zou kunnen transformeren van oorzaak van versnippering tot onderdeel van een regionaal natuurgebied.

Een derde stap vertaalt de scenario's tot (generieke) ontsluitingsstrategieën die ook in de andere beekvalleien toegepast zouden kunnen worden. Tegelijkertijd hertekent deze stap de scenario's tot een ruimtelijke visie op schaal van de vallei van de Stiemerbeek en de regio van De Wijers.

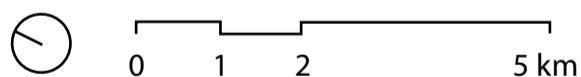
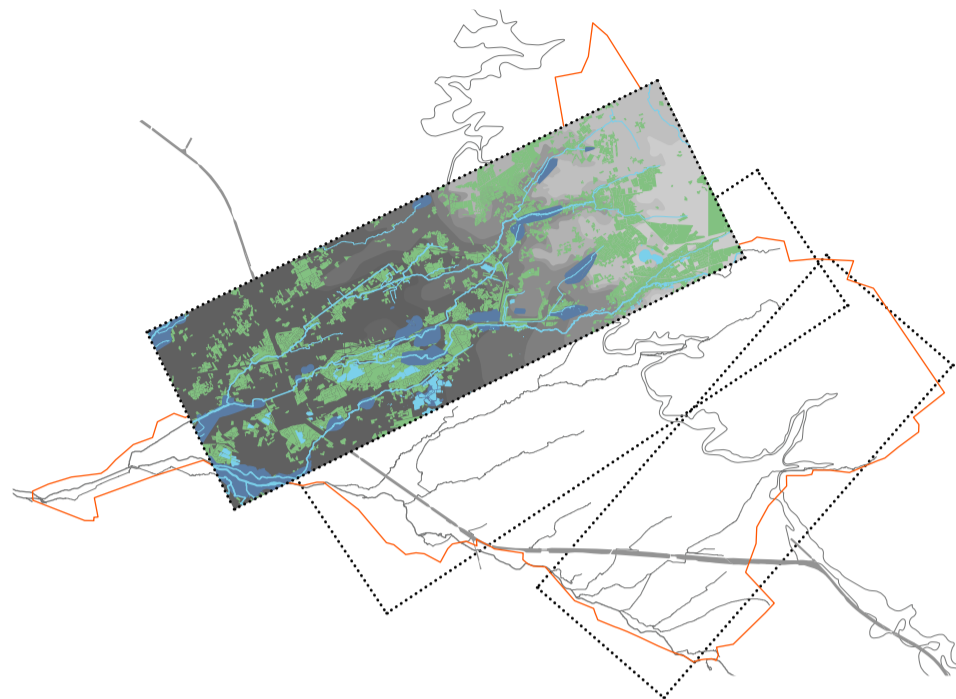
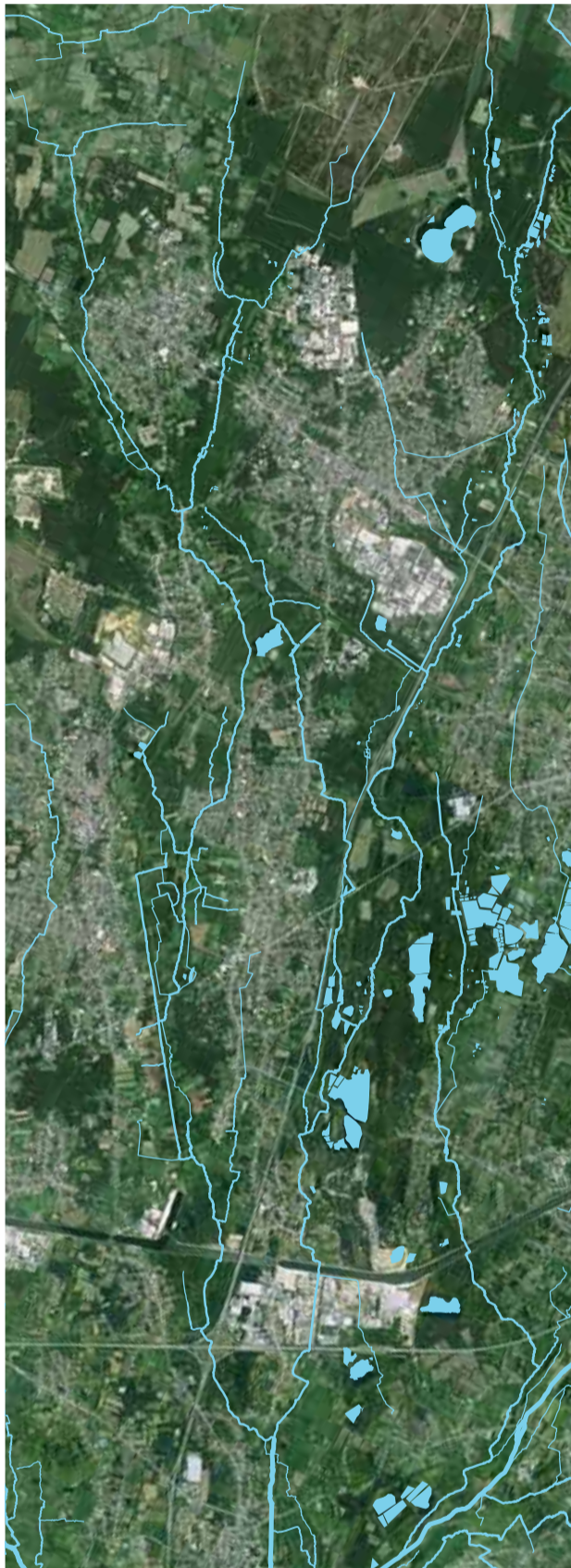
Bij elk van deze stappen zijn zowel lokale actoren als experts betrokken. Samen zijn zo knelpunten afgelijnd, en opportuniteiten, bruikbare (plannings)instrumenten, mogelijke coalities, instrumenten, enz. Het resultaat is een ambitieus, maar haalbaar en gedragen project voor De Wijers.

... naar de andere valleien

Onderstaande verkenningen leren dat de valleien van de Mangelbeek en de Roosterbeek gelijkaardige knelpunten en kansen kennen als deze van de Stiemerbeek. Ook komen gelijkaardige verstedelikelementen terug, waaronder grote domeinen, onderbenutte infrastructures en bebouwingsspatronen met een eigen landschappelijke rationaliteit (en relatief lage dichtheid). Het lijkt dan ook zinvol om te kijken of de ontsluitingsstrategieën die ontwikkeld zijn voor de vallei van de Stiemerbeek, ook toepasbaar zijn op deze van de Mangelbeek en Roosterbeek. Dit vraagt echter bijkomend ontwerpend onderzoek. Wat volgt is alvast een opsomming van de voornaamste knelpunten en kansen voor beide beekvalleien.

Andere valleien

de Mangelbeek en Laambeek

De vallei van de Mangelbeek loopt door de gemeenten Houthalen-Helchteren, Heusden-Zolder en Lummen. Vele eeuwen was deze vallei een open landschap met heide op de hogere gronden en hooilandjes en broekbosjes in de beekvallei. De mijnbouw heeft het aanzicht van de vallei echter drastisch veranderd en opeenvolgende verstedelijkingsgolven hebben deze afgesneden van het omliggende landschap. Vandaag is de kern van de vallei een natuurgebied.

Knelpunten en kansen

De knelpunten en kansen zijn erg gelijkaardig aan deze van de vallei van de Stiemerbeek. Wat volgt is een overzicht van kansen en bedreigingen op basis van een workshop met ambtenaren van de betrokken gemeenten (Universiteit Hasselt, 17.01.2012).

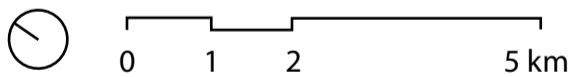
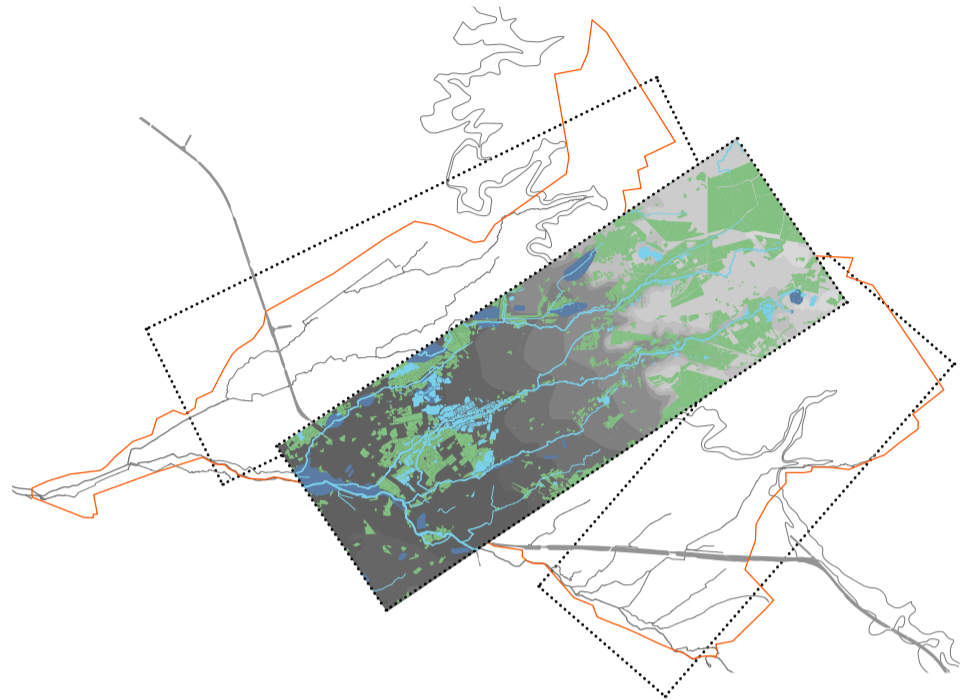
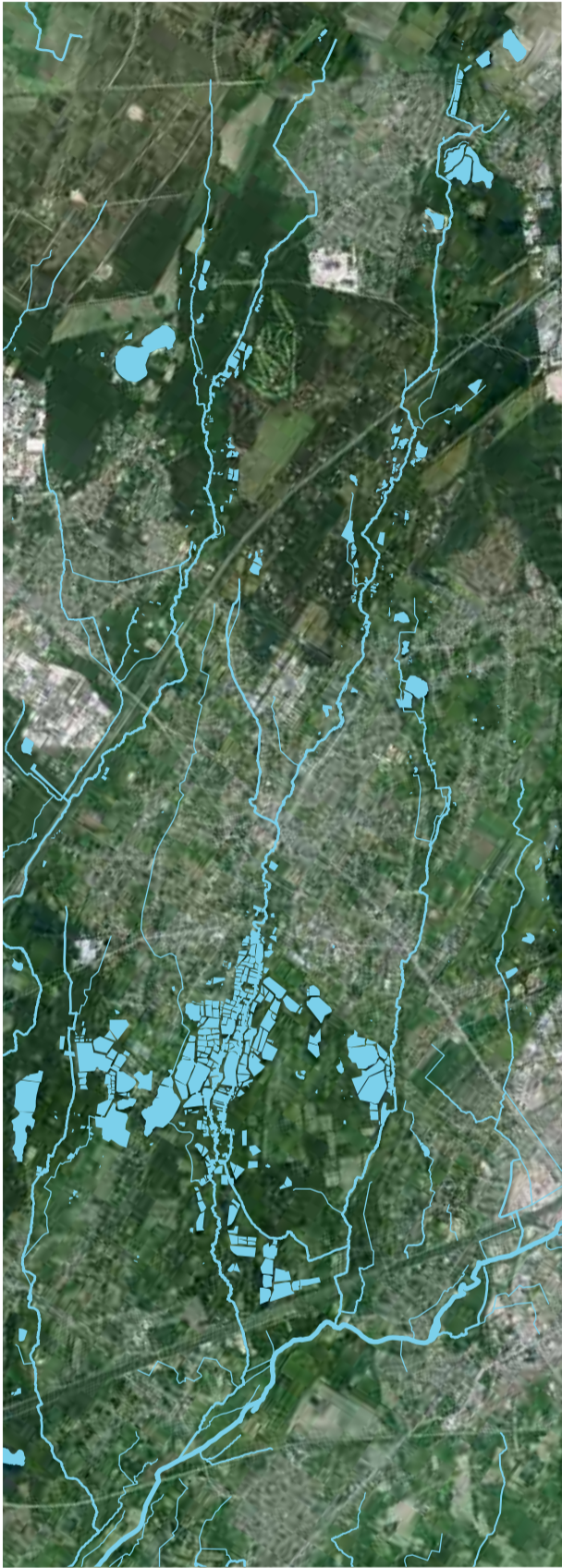
Een eerste categorie knelpunten is gerelateerd aan weginfrastructuur. Zo wordt de vallei doorsneden door het Albertkanaal, een drukke verbindingsweg (N72) en een spoorlijn. Daarnaast ligt ook het knooppunt van Lummen in de vallei. Ten slotte zal de geplande Noord-Zuid verbinding de Mangelbeek in het noordelijk deel kruisen. Het is nog niet duidelijk of er een viaduct komt die de vallei zal vrijhouden. Een tweede categorie knelpunten heeft te maken met bebouwing. Zo is de vallei van de Mangelbeek vandaag volledig ingesloten met woonwijken. Hierdoor zijn er weinig verbindingen met de parallelle beekvalleien. Daarnaast zijn er ook een aantal woonwijken in de vallei gebouwd, zoals de Keienberg en een sociale wijk. Een derde categorie valt samen met toegankelijkheid. Zo heeft de vallei een 'achtertuin' karakter en is ze onzichtbaar vanuit het centrum van Heusden en Zolder. Daarnaast is de be-

staande fietsroute te smal en zijn er geen laterale uitzichten omdat de oevers te begroeid zijn. Een gemiste kans, ten slotte, is dat het militaire domein ten noorden van de vallei en de broekbossen in de vallei niet toegankelijk zijn.

Wat betreft de kansen wordt vooral naar de versterking van het landschap gekeken. Zo wordt de vallei van de Mangelbeek in de hoofden van de bewoners gezien als het '(wandel-) park' van Heusden (en Zolder). Dit wijst op een grote toe-eigening. Een tweede kans is de leesbaarheid van het landschap. Zo is aan de leeftijd van de bomen te zien, wat vroeger heide of akkers waren en wat vroeger bos was. Ook de afbakening van typische akkers (die omweld werden om vee buiten te houden) en vijvers (die omweld werden om water binnen te houden) zijn vandaag nog terug te vinden in het wegenpatroon. De dijken/walletjes

zijn nu vaak wegen. Ook het mijnlandschap biedt kansen. Zo is het uitzicht vanop de terril simpelweg spectaculair. Een tweede categorie heeft te maken met weginfrastructuur. Zo is de oude spoorweg vandaag een fietspad die een link vormt tussen de Kolenhaven en de voormalige mijnzetel. Vroeger was er een toeristisch treintje op deze lijn. Het erfgoed, ten slotte, vormt een derde categorie. Dit zijn enerzijds solitaire objecten zoals het Domein Bovy, Herkenrode, maar anderzijds ook volledige cultuurlandschappen. Zo zijn er nog enkele schansen (vierkante ophogingen ter bescherming tegen de vijand) zichtbaar in het landschap. Het circuit van Zolder, ten slotte, vormt een belangrijk recreatief aantrekkingspunt.

de Roosterbeek/Slangenbeek

De vallei van de Roosterbeek loopt door de gemeenten Hasselt, Zonhoven en Genk. De Roosterbeek loopt dwars door Zonhoven en heeft haar naam aan deze gemeente gegeven. Son is immers de oude naam van de Roosterbeek. In het centrum verdwijnt de beek ondergronds. Verder is de Roosterbeek één van de belangrijkste voedingsbronnen van het vijvergebied 'de Platwijers'.

Knelpunten en kansen

Net zoals bij de vallei van de Mangelbeek is wat volgt een selectie, gebaseerd op een workshop met ambtenaren van de betrokken gemeenten (Universiteit Hasselt, 17.01.2012). Een eerste categorie knelpunten heeft opnieuw te maken met weginfrastructuur. Zo doorsnijden het Albertkanaal en de E314 de vallei. Wat betreft

de tweede categorie, bebouwing, is het voornaamste knelpunt dat de Roosterbeek in het centrum van Zonhoven overbouwd is. Dit leidt tot overstromingen. Voor de derde categorie, toegankelijkheid, is één van de problemen dat het centrum van Zonhoven slecht verbonden is met het landschap, bijvoorbeeld met het vijvergebied van de Platwijers, of een recreatieve fietsverbinding met Hasselt. Het bestaande fietspad op de oude spoorwegbedding, ten slotte, heeft een gebrekkige visuele relatie met de vallei.

Wat betreft de kansen, de vallei kent heel wat aantrekkelijke groengebieden en recreatieve aantrekkingspolen zoals het Domein Hengelhof. Voor de tweede categorie, weginfrastructuur, zou het terug openleggen van de Roosterbeek in het centrum van Zonhoven een belangrijke meerwaarde kunnen betekenen. Het zou een re-

creatieve ontsluiting naar de Platwijers kunnen ondersteunen, en zo bezoekers naar het gebied kunnen sturen. Het voornaamste erfgoed zijn de Platwijers, een goed bewaard cultuurlandschap dat vandaag een natuureservaat is.

